

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti – Katedra filosofie

Dobro a zlo sociálních sítí v pojetí Spinozy a Nietzscheho

Bakalářská práce

Terezie Jaňourová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Aleš Novák, Ph.D.

Praha 2023

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne:

.....

Podpis autora práce

Děkuji vedoucímu práce, doc. Mgr. Aleši Novákovi, Ph.D., za jeho ochotu, cenné a odborné rady, jež mi při vypracování této práce poskytl.

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na "aplikaci" pojetí dobra a zla podle Barucha Spinozy a Friedricha Nietzscheho vzhledem k aktuální problematice sociálních sítí, jelikož ty hrají ve světě moderního člověka obrovskou úlohu. Při práci vycházím především z děl jmenovaných autorů, tedy ze Spinozovy "Etiky" a Nietzscheho knih "Genealogie morálky" a "Tak pravil Zarathustra". Smyslem práce je poukázat za pomoci "aplikace" zvolených filosofických pozic na alespoň část problematiky sociálních sítí, jež spočívá v dvousečném, nevyjasněném a nereflektovaném principu dobra a zla bezprostředně ovlivňujících každodenní život člověka. Sociální sítě, jež samy mají nulovou morální zodpovědnost, totiž substituují morální principy a osobují si právo diktovat, co je a co není správné, dobré, špatné, či vysloveně zlé s konkrétními dopady na životy jednotlivců i skupin, kdy např. hate-speech, cenzura a omezování svobody projevu jsou jen těmi nejkřiklavějšími symptomy morální travestie a morálního pokrytectví, které sociální sítě představují a provozují. Filosofická reflexe za pomoci zvolených výrazných myslitelských pozic doplňuje - podle našeho přesvědčení - chybějící perspektivu jinak dozajista nepřehledného množství studií daného tématu z hlediska sociologie a mediálních studií.

Abstract

This bachelor thesis focuses on the "application" of the concept of good and evil according to Baruch Spinoza and Friedrich Nietzsche to the current issue of social networks, as they play a huge role in the world of modern man. My work is based mainly on the works of the above mentioned authors, i.e. Spinoza's "Ethics" and Nietzsche's books "Genealogy of Morals" and "Thus Spake Zarathustra". The purpose of the work is to point out, with the help of the "application" of the chosen philosophical positions, at least part of the problem of social networks, which lies in the two-faced, unresolved and unreflected principle of good and evil that directly affects the everyday life of man. In fact, social networks, which themselves have zero moral responsibility, substitute moral principles and arrogate to themselves the right to dictate what is and is not right, good, bad, or outright evil, with concrete effects on the lives of individuals and groups, where, for example, hate-speech, censorship, and restrictions on freedom of expression are only the most glaring symptoms of the moral travesty and moral hypocrisy that social networks represent and operate. The philosophical reflection, with the help of the chosen prominent thinkers, complements - in our opinion - the missing perspective of the otherwise admittedly uncluttered number of studies of the topic from the perspective of sociology and media studies.

Obsah

1	Úvod	5
2	Sociální sítě	7
2.1	Co jsou sociální sítě	7
2.2	Vliv sociálních sítí na každodenní život lidí	9
2.3	Princip fungování sociálních sítí	11
3	Morální problematika sociálních sítí	14
3.1	Morální odpovědnost sociálních sítí	14
3.2	Morální odpovědnost člověka	16
3.3	Svoboda	20
3.3.1	Svoboda 21. století	20
3.3.2	Svoboda dle Spinozy	22
3.3.3	Svoboda dle Nietzscheho	25
3.3.4	Jsme skutečně svobodní?	26
4	Dobro a zlo na sociálních sítích	27
4.1	Spinoza a sociální sítě	27
4.1.1	Pojetí dobra a zla dle Spinozy	27
4.1.2	Sociální sítě novodobým Bohem	33
4.2	Nietzsche a sociální sítě	36
4.2.1	Pojetí doba a zla dle Nietzscheho	37
4.2.2	Přijatelnost sociálních sítí pro Nietzscheho	39
5	Závěr	43
	Seznam literatury	45
	Internetové zdroje	45

1 Úvod

Zarathustra strávil 40 let v horách daleko od civilizace, snažíc se najít smysl života. Po oněch 40 letech se vrací zpět do nejbližšího města sdělit lidem pravdu, již se dozvěděl. Tou jest, že bůh je mrtev a lidstvo inklinuje k vývoji *nadčlověka* skrze *posledního člověka*. Po cestě z hor potkává Zarathustra kmeta, světce, jenž se rozhodl žít v lesích. Tento stařec nemá v lásce lidi, nýbrž boha, kterého ctí, a naopak lidmi opovrhuje. Když Zarathustra dojde až do města, zjistí, že je na náměstí dav, který čeká na vystoupení provazochodce. Dav je tímto představením naprosto uchvácen a fascinován. Zarathustra se pouští do hlásání svých pravd ohledně smrti boha a příchodu *nadčlověka*. Nicméně lidé v davu se mu posmívají. Káže jim totiž cosi o tom, že člověk, tedy oni, ten rozlícený dav, má být překonán, aby mohl přijít *poslední člověk* a po něm právě *nadčlověk*, jelikož vše v přírodě se (evolučně) vyvíjí, a tak i člověk se musí vyvinout v něco víc, nemůže zůstat stát na místě. Mezitím dochází na samotné vystoupení provazochodce, který se během Zarathustrovy promluvy dostal doprostřed provazu. Najednou se za ním objeví šašek, který ho přeskočí tak, že provazochodec spadne do prázdného místa přímo vedle Zarathustry. Veškerý dav se rozutíká. Zarathustra nakonec provazochodce sám pohřbí v lese a usoudí, že ještě není možné jeho vědění sdělit lidem, kteří jej nechápou.¹

A proč tu vlastně velice krátce shrnuji předmluvu knihy Friedricha Nietzscheho *Tak pravil Zarathustra*? Když se na to podíváme z dnešního hlediska, můžeme zde vidět jistou analogii s problematikou internetových sociálních sítí jako je Facebook, Instagram, Twitter a další. V čem tato analogie spočívá? Představme si, že dav v tomto kontextu budeme vnímat jako všechny uživatele sociálních sítí, které zajímá jen momentální trend, v našem případě je to onen provazochodec, jímž jsou naprosto fascinováni. Provazochodec je tedy jakýkoli obsah na sociálních sítích, o který se lidé zajímají jen do určité chvíle, do chvíle, než přijde něco lepšího a více virálního. Na druhou zde stranu máme i kmeta, kterého potkal Zarathustra v lese, a který nám zde může připomínat lidi, kteří se sociálním sítím vyhýbají a odsuzují je jen z podstaty věci. Díky tomu si pak kmet myslí, že je „něco víc“, když není trendem úplně fascinován. Nicméně pokud bychom toto připodobnili k výzkumu sociokulturního antropologa Arjuna Appaduraie a jeho pojetí globalizace jakožto toků, která s rozšířením sociálních sítí rozhodně souvisí, mohli bychom zde pak podotknout, že i lidé, kteří se bezprostředně neúčastní dění na sociálních sítích, či v případě Appaduraiova

¹ Nietzsche, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: Kniha pro všechny a pro nikoho*. Praha: Vyšehrad, 2021, s. 13–20.

pojetí globalizace, jsou sociálními sítěmi, i globalizací, ovlivňování. Jedná se totiž na jednu stranu o homogenizaci ve smyslu, že se lidé snaží být neustále online a dosahovat stejných cílů mainstreamu, a na druhou stranu se zároveň jedná o heterogenizaci právě ve smyslu úmyslného vyčleňování se z tohoto nového, lidem nicneříkajícího, online světa.

Zásadní otázkou ale je, kdo je v tomto případě Zarathustra? Kdo je tím, kdo určuje morální kompas sociálních sítí? Co je dobré, špatné či zlé? Co je morální a amorální?

Dnešní postmoderní svět nabízí mnoho nových technologií, které s sebou ovšem nesou hromadu morálních problémů. Lidé na svých chytrých telefonech tráví stále více času a především na sociálních sítích v nich ukrytých. Někteří lidé je navštěvují za účelem získání informací, jiní je navštěvují pro zábavu, uspokojení či jen pro zapojení se do internetových diskusí. Otázkou je, jestli informace, které si vyhledávají jsou správné a ověřené. Sociální sítě jako Facebook, Instagram, Twitter a další, jsou primárně naprogramovány na sběr dat týkajících se jejich uživatelů. Jestliže předpokládáme, že sociální sítě jsou nám poskytovány zdarma, mýlíme se, platíme za ně totiž informacemi o nás samých. Tato data jsou získávána primárně na základu reakcí a třeba i minut strávených na jednom příspěvku. Hodiny tikají a odpočítávají milisekundy. Čím delší čas na nějakém příspěvku trávíme, tím více dat je o nás sbíráno – co nás rozradostní a co naopak rozesmutní či naštvě? Je obecně známo, že lidský mozek spíše reaguje na negativní podmínky než na ty pozitivní, proto je pravděpodobnější, že se na sociálních sítích bude více objevovat hněv, cenzura, manipulace, desinformace, konspirační teorie a další.

V této práci se zaměřím na to, jak se dá problematika sociálních sítí morálně vysvětlit za pomoci pojmů dobra a zla dle dvou důležitých filosofů, jimiž jsou Friedrich Nietzsche a Benedict Spinoza. Přičemž v první části krátce shrnu, jak sociální sítě chápeme a v čem tkví jejich problém, a v druhé části se věnuji právě aplikaci východisek obou filosofů a jejich možnému postoji k sociálním sítím.

2 Sociální síť

Spolu s příchodem internetu se mění povaha sociálních vazeb a interakcí. Objevují se nové způsoby, jak se sociální kontakty utvářejí, nové prostory, kde se udržují nástroje, jakými spolu lidé komunikují. Příkladem nové podoby vazeb mohou být právě internetové sociální síť.² Specifika sociálních sítí spočívají především v tématech jako je identita, soukromí, interakce, každodennost a jejich možné opuštění.³ Úskalí internetových sociálních sítí spočívá především v jejich paradoxnosti. Na jedné straně zde o sobě můžeme prozradit vše, co uznáme za vhodné – tedy sdílíme jen to, co chceme, a své soukromí si do jisté míry můžeme chránit. Na druhou stranu se děje i to, že nad svou sebereprezentací ztrácíme moc, protože jsou to také druzí, kteří náš obraz prostřednictvím sociálních sítí utvářejí, např. tím, jakým stylem s námi viditelně komunikují.⁴ A následuje i třetí strana, kterou jsou samotné sociální síť, jež mají vlastní algoritmy, jimiž komunikují s námi samotnými.

A nejde jen o vzájemné vztahy mezi lidmi, ale i generální dopady digitálních médií. Jde o to, že vedou potenciálně k menší zátěži našeho mozku a tím klesá jeho výkonnost. Podle Spitzera⁵ byly prokázány negativní účinky nejen, pokud jde o myšlení, ale i pokud jde o vůli, emoce a sociální chování.

Nabízí se zde právě otázka morálnosti sociálních sítí – není-liž to jen konstrukt, který nám pomalu ale jistě podryvá naše vnímání, chování a jednání? Jak ovlivňují sociální síť náš každodenní život a na jakém principu fungují? Podněcují spíše negativitu, agresi a nespravedlnost, nebo jsou sociální síť užitečné?

2.1 Co jsou sociální síť

Sociální síť, o nichž v této práci pojednávám, jsou tedy primárně internetové komunikační platformy, které slouží lidem k vytváření profilů a sdílení nápadů, zveřejňování osobních oznámení, nahrávání nebo sledování videí a psaní osobních příspěvků.⁶ Díky sociálním sítím se utváří především společenské vztahy. Jedná se o sociální síť rozšířené především v Západním světě pod záštitou akciové společnosti Meta Platforms, pod kterou patří Facebook, Instagram a WhatsApp. Další sociální síť je pak

² Pospíšilová, Marie, M. *Facebooková (ne)závislost identita, interakce a uživatelská kariéra na Facebooku*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, s. 7.

³ *Ibid.*, s. 8.

⁴ *Ibid.*

⁵ Řezníček, V. Digital dementia. *Acta Informatica Pragensia*. 2014, č. 1, s. 126.

⁶ Allmer, Thomas. *Kritická teorie a sociální média*. Praha: Filosofia, 2019, s. 82.

Twitter, LinkedIn, Google+, TikTok a další. V dnešní době můžeme vidět, jak se s internetovými sociálními sítěmi roztrhl pytel, když se pokoušejí mocní lidé tohoto světa vytvářet další vlastní sociální síť.

Počátky samotného internetu, díky kterému sociální síť mohly vzniknout, sahají až do roku 1969.⁷ Tento první internet vznikl především pro vojenské a akademické účely, nebyl tedy zpřístupněn k podnikatelským účelům jako je tomu dnes. Právě na privatizaci a komercializaci se podílí stát, díky němuž internet vznikl k volnému užívání a v duchu sebeorganizující spolupráce. Rozbuzením autonomních aktivit se vojensko-průmyslová síť přeměnila v systém, který v mnoha ohledech uskutečňuje radikální sny o demokratickém komunikačním systému.⁸ V poslední době přibývá autorů, kteří tvrdí, že se internet přeměnil ze systému převážně zaměřeného na informační prvky v systém více orientovaný na usnadnění komunikace a spolupráce. Právě v této souvislosti se zrodily pojmy „web 2.0“, „sociální software“, „sociální média“, „participativní web“ a „sociální síť“.⁹ Hlavní charakteristikou webu 2.0 je aktivní zapojení uživatelů do produkce obsahu.¹⁰ Vzniká tak neomezený „svobodný“ přístup uživatelů k vyjadřování vlastních myšlenek, ač například dezinformačních, či systémově a společensky nevyhovujících, a proto pak vznikají například konspirační teorie o tom, jak je Země plochá a ne kulatá. Sociální síť zkrátka vytvořily dokonalé prostředí pro hatespeech¹¹, cenzuru, kyberšikanu a omezování svobody projevu, čímž si osobují morální kompas, ač mají nulovou morální zodpovědnost.

Jaké názory či myšlenky jsou už zkrátka moc? Kdo maže příspěvky a profily a tím určuje, co překročilo hranici a co ne? Pokud by to měl být člověk, pak je celý tento proces ovlivňován jeho subjektivitou (či subjektivitou skupiny, která o tom rozhoduje) – to by pak znamenalo, že všichni uživatelé sociálních sítí jsou v jakémsi totalitním systému, jemuž vládne jen skupina moderních oligarchů. Anebo je ovládání sociálních sítí již zcela mimo člověka, a proto je člověk již není schopen pochopit, pojmut a v posledku ani ovládat. To by pak znamenalo, že si nastavené algoritmy žijí vlastním životem, a tak vstupujeme jako

⁷ Ibid., s. 81.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid., s. 82.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Pod pojem nenávistné projevy (anglicky hatespeech) řadíme všechny veřejné projevy, které šíří, podněcují, podporují nebo ospravedlňují nenávist proti skupině osob (například na základě jejich rasy, národnosti, etnicity, náboženského vyznání apod.). JSNS. Nenávistný projev (hate speech) - JSNS [online]. [cit. 30. 11. 2022]. <https://www.jsns.cz/projekty/medialni-vzdelavani/bulletin-medialnivzdelavani/analyza/hejt>

lidstvo (jelikož i ti, kdož se aktivně na sociálních sítích neukazují, či tam nejsou a nikdy nebyli, jsou jejich děním stejně ovlivňováni) do neznáma.

Nicméně ačkoliv se o sociálních sítích mluví všude a skloňují se ve všech pádech, jednoznačnou odpověď na otázku, co jsou to sociální sítě, nemáme. Dle Allmera¹² máme spíše jen mlhavé představy o tom, co je pro dané jevy charakteristické.

2.2 Vliv sociálních sítí na každodenní život lidí

Sociální sítě se staly součástí každodenního života člověka. Vzhledem ke stále rozvíjejícím se technologiím 21. století, kdy v ruce drží chytrý telefon téměř každý člověk, se internet a s ním i sociální sítě dostávají do bezprostřední blízkosti člověka a jsou schopny měnit jeho prožívání, jednání a úsudek. Chytré telefony dnes, k roku 2022, vlastní celkem 6,64 miliardy lidí, což je 83,32 % lidské populace na planetě.¹³ Z toho počtu lidí pak sociální sítě používá celkem 4,74 miliard lidí, k říjnu roku 2022, což odpovídá 59,3 % celkové světové populace.¹⁴ Přičemž v celosvětovém průměru lidé na sociálních sítích (jen na sociálních sítích – nepočítaje čas strávený na telefonu) stráví kolem 147 minut času (2,5 hodiny) denně.¹⁵ Můžeme tedy s jistotou tvrdit, že většinu jednání na tomto světě opravdu ovládají chytré telefony a sociální sítě v čele s nimi.

Téměř 3 hodiny času strávených denně na sociálních sítích může i z fyziologického hlediska narušit člověku jeho vnímání světa. Naše mozky nejsou na dnešní svět moderních technologií dostatečně vyvinuty. Evoluce je nesmírně pomalá, a proto je náš mozek stejný, jaký byl před několika tisíci lety. Jako lidstvo jsme prodělali během dvou tisíců let obrovské změny životních podmínek – nebo dokonce jen během posledních dvou set let! „Dva tisíce let“ zní jako věčnost, ale v evoluční sféře jde o pouhé mrknutí. Následky vypadají tak, že jsme uzpůsobeni něčemu jinému, a tudíž nejsme synchronizovaní s dobou, v níž žijeme.¹⁶ Naše jednání ovlivňují především pocity, které nás navádějí k různým rozhodnutím. Našemu mozku nejde především o to, co nám udělá dobře, přestože dopamin

¹² Allmer, Thomas. *Kritická teorie a sociální média*, s. 85.

¹³ Turner, A. How Many People Have Smartphones Worldwide (Nov 2022) [online]. . 10. 7. 2018 [cit. 25. 11. 2022]. <https://www.bankmycell.com/blog/how-many-phones-are-in-the-world>

¹⁴ Global Social Media Statistics [online]. *DataReportal – Global Digital Insights* [cit. 16. 11. 2022]. <https://datareportal.com/social-media-users>

¹⁵ Global daily social media usage 2022 [online]. *Statista* [cit. 25. 11. 2022]. <https://www.statista.com/statistics/433871/daily-social-media-usage-worldwide/>

¹⁶ Hansen, Anders. *Instamozek: Stres, deprese a úzkosti zapříčiněné moderní dobou*. Praha: Portál, s.r.o., 2021, s. 31.

zde hraje také svou roli, ale jde mu o to, co pomohlo našim prapředkům přežít a přenést dál jejich geny.

Pocity nejsou reakce na naše okolí, ale je to něco, co náš mozek vytváří jako reakci na procesy odehrávající se v našem těle v kombinaci s tím, co se děje kolem nás. Jsou ve své podstatě strategiemi přežití, jsou prostředky, které nám pomáhají jednat pružně, rychle a energicky. Nejdůležitějšími pocity jsou ovšem ty negativní, což by vysvětlovalo onu věčnou negativitu na sociálních sítích, kde máme možnost vyjadřovat se bez vědomí toho, že někomu ublížíme, a kde máme pocit, že na nás nikdo nedosáhne. V případě, že cítíme strach, mozek bleskově zajistí uvolňování kortizolu a adrenalinu, takže nám srdce buší rychleji a silněji, aby do svalů napumpovalo víc krve a my jsme tak mohli vyvinout maximální výkon – resp. vzít nohy na ramena nebo přejít do útoku. Historicky vzato byly negativní pocity často spjaty s hrozbou – a s hrozbami se musíme vypořádat bezprostředně. V dnešní době je ale většina lidí považuje za zajímavější. Kdo by se chtěl dívat na film nebo číst knihu bez konfliktů nebo dramatičnosti?¹⁷ Důležitým zdrojem negativních pocitů je především stres, který v dnešní chaotické a zrychlené době zažíváme všichni ještě ve větší míře, než je zdravé.

Proč ale lidé tolik sociální sítě využívají? Motivace lidí k návštěvě a trávení svého času na sociálních sítích je mnohdy komplexní záležitostí. Každý má jiné zájmy a pohnutky, každý jedná dle svých pocitů. Například Facebook je nejvíce využíván k sociálním účelům. Lidé Facebook, ale i jiné sociální sítě, využívají ke komunikaci, nebo kontaktu, zjišťování informací o druhých, potřebě někam přináležet, kvůli udržování sociálních vztahů a sociálního kapitálu, nebo potřebě se sebeprezentovat. Využívají je mimo jiné také pro zábavu, k politickému aktivismu a učení (se). Důvodem může být ale i rozptýlení (se) a prokrastinace.¹⁸ Většinou jsou pak tyto důvody mezi sebou různými způsoby kombinovány. Nicméně může dojít až k závislosti na sociálních sítích – tedy závislosti na sociálním kontaktu, informacích a strachu z toho, že nám něco uteče – tzv. *fomo* (*fear of missing out*). Závislost na sociálních sítích či internetu je vysvětlována jako přílišná aktivita na těchto technologiích, která má vliv na běžný život uživatele, je to stav nadměrného užívání internetu, který má negativní vliv na uživatelův spánek, pracovní

¹⁷ Ibid., s. 46.

¹⁸ Pospíšilová, Marie. *Facebooková (ne)závislost*, s. 51.

produktivitu, každodenní rutinu a sociální život.¹⁹ Dle Kimberly S. Youngové²⁰ jsou uživatelé rozděleni do třech kategorií:

1. **Běžní uživatelé**, kteří mají kontrolu nad svými každodenními aktivitami na internetu.
2. **Nadměrní uživatelé**, kteří již čelí četným problémům díky přílišnému užívání internetu.
3. **Závislí na internetu**, kteří už mají signifikantní problémy díky nadměrnému internetovému užívání. Mezi konkrétní příznaky, dle kterých lze rozpoznat závislého, se uvádí např. *významnost* (pokud prvek začne být v životě nejdůležitějším), *změny nálad* (pokud obsadí kognitivní i emoční procesy), *tolerance*, *abstinenční příznaky* (negativní nálady v okamžiku přerušení či nedostupnosti aktivity) a *recidiva* (opětovné návraty k činnosti v okamžiku, kdy již měl uživatel kontrolu nad svým jednáním). K roku 2022 se odhaduje, že závislých na sociálních sítích je 210 milionů.²¹

Nicméně psychologická literatura nevidí pouze negativní aspekty internetového či přímo facebookového užívání. Z pozitivních dopadů častého užívání internetu si psychologičtí teoretikové všímají např. možnosti integrace sociálně marginalizovaných skupin. Častou participací v internetových skupinách pak chápou jako možný zdroj sociálních a psychologických benefitů.²²

2.3 Princip fungování sociálních sítí

Prvotní záměr sociálních sítí spočíval v propojení off-line a on-line světa prostřednictvím komunikace. Facebook vznikl v roce 2004 Markem Zuckerbergem, Dustinem Moskovitzem, Chrisem Hughesem a Eduardem Saverinem²³ se záměrem propojení studentů a profesorů na Harvardské univerzitě – čili vznikly jako komunikační platforma. Sociální sítě, v sociologickém smyslu, tak mohly být přesunuty do on-line internetového prostředí a mohla tak být umožněna jednodušší, rychlejší a přístupnější komunikace. Nicméně internetové sociální sítě začaly fungovat postupem času i jako prostředí pro investory a začaly kumulovat kapitál. Hlavní charakteristikou Webu 2.0, díky

¹⁹ Ibid., s. 52.

²⁰ Ibid.

²¹ Social Media Addiction Statistics - TrueList 2022 [online]. TrueList [cit. 29. 11. 2022]. <https://truelist.co/blog/social-media-addiction-statistics/>

²² Pospíšilová, Marie. *Facebooková (ne)závislost*, s. 53.

²³ Company Info [online]. [cit. 30. 11. 2022]. <https://about.meta.com/company-info/>

kterému mohly sociální sítě vzniknout, je především participace jeho uživatelů na tvorbě obsahu. Stoupenci podnikání a teoretici kultury hlásají, že platformy postavené na tvorbě obsahu uživateli nás posunuly blíž k participativnější a demokratičtější společnosti.²⁴

Nicméně „Web 2.0“ a „sociální média“ chápané jako projev participativní kultury a participativní ekonomiky jsou ideologické kategorie, jež slouží zájmům vládnoucí třídy.²⁵ Web 2.0 pak není demokratickou arénou sobě rovných účastníků, ale spíše prostorem akumulace kapitálu.²⁶ Dle Fuchse²⁷ web 2.0 není participativním vlastní technosociální systém, nýbrž hlavně kapitalistická struktura přinášející prospěch malé skupince na úkor většiny. S proměnou webu 1.0 na web 2.0 přichází i téma moci, která se skrze on-line svět prolíná i do off-line světa. Díky sociálním sítím a především díky participativnosti jejich účastníků, kteří zde ochotně sdílejí své životy, jsou schopny různé instituce, od vlád všech zemí světa až po samotné platformy, sbírat data o všech těchto účastnících, ale i neúčastnících sociálních sítí. Jak je to možné? I o člověku, který sociální sítě nepoužívá, jsou schopny sociální sítě získat mnoho informací – stačí jen jediná fotka uveřejněná na profilu jeho přítele či zmínění jeho jména v příspěvku. Neboli co jednou bylo uveřejněno na internetu, na internetu vždy zůstane, ač se to budeme snažit smazat. Facebook, Twitter, YouTube, Google – tyto platformy rozšířily svou moc až na okraj. Na internetu máme všichni k dispozici nástroje, kterými zkoumáme nejen osobní životy všech kolem nás, ale i institucí, které řídí naše životy.²⁸

Již jsme si řekli, že jsou sociálními sítěmi a internetem ovládnáni a sledováni všichni. Jak mohou být ale sociální sítě zpeněženy? Žijeme v kapitalistickém systému, a tak není možné, aby něco, včetně sociálních sítí, bylo zadarmo. S řešením přišel Facebook roku 2007, kdy zavedl tzv. program „Beacon“.²⁹ Beacon byla marketingová strategie, která měla pomoci zhodnotit a zpeněžit uživatele na Facebooku. Princip spočíval v tom, že Facebook nastavil jako výchozí všechny příspěvky na „veřejné“, a tak mohly být vytvořeny tzv. „sociální reklamy“. V realitě to pak znamenalo, že člověk, který poslouchal např. svou oblíbenou píseň na jiné platformě ji mohl sdílet se svou sociální skupinou – tím se dostala

²⁴ Allmer, Thomas. *Kritická teorie a sociální média*, s. 83.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Wittkove, D. E. *Facebook and philosophy: what's on your mind*. Chicago: Open Court, 2010, s. 216. „Facebook, Twitter, YouTube, Google – these platforms have diffused power to the margins. On the Web, we all possess the tools to scutinize not just the personal lives of everybody around us, but also the institutions that govern our lives.“

²⁹ Ibid., s. 220.

píseň mezi více lidí a byly zvýšeny prodeje oné písně. Díky této marketingové strategii Facebook zvýšil svou kontrolu nad uživateli. Lidé zkrátka chtějí sdílet svůj život, svoje úspěchy, a tak začaly platformy o svých uživateli sbírat více dat a informací. Data a informace o našich životech jsou daní, kterou platíme za používání sociálních sítí. Díky těmto informacím jsou pak algoritmy, na kterých jsou sociální sítě postaveny, schopny nám skrze reklamy doporučit ten nejlepší produkt za ten nejkratší možný čas. Samotní uživatelé sociálních sítí se tak stali pouze zbožím.

Dle mého názoru jsou ale sociální sítě spíše nástrojem, který bychom se jako uživatelé měli naučit správným způsobem používat. Klikat jen na to, co nás opravdu zajímá, a navštěvovat je vědomě a používat je s cílem, ne bezmyšlenkovitě. Je pro nás jednoduché pak spadnout do nesprávné skupiny lidí s desinformačními a konspiračními teoriemi, z nichž je mnohem těžší se následně vymanit.

3 Morální problematika sociálních sítí

V předchozí kapitole jsem shrnula, na jakých principech jsou sociální sítě ustanoveny a jak funguje náš mozek. Nepřekvapí nás tedy, že negativita kvůli těmto nastavením se objevuje více. Otázkou ale zůstává: nesou sociální sítě morální odpovědnost za dění na jejich platformách? Komu se zodpovídají? Jsou tak svobodné, jak si myslíme, že jsou? Jsou sociální sítě dobré nebo špatné?

3.1 Morální odpovědnost sociálních sítí

Morální odpovědností chápu jako schopnost člověka přisuzovat si úkonem praktického rozumu vinu nebo zásluhu, nést následky za své jednání, případně zavázat se, nebo být vázán k určitému jednání do budoucna.³⁰ Morálně odpovědný ale může být jen člověk – např. blesk nemůže být odpovědný za to, že zapálil stoh slámy. Možnost odpovědnosti nezávisí jen na tom být něčeho příčinou, něco způsobit, ale subjekt musí mít svobodu a rozum.³¹ Ačkoliv morálně odpovědným podle této definice může být jen člověk, který je rozumově nadán a je svobodný, sociální sítě do tohoto spektra můžeme zařadit také – nesou vinu nebo zásluhu za to, co se na nich odehrává? Dle Spinozovy Etiky z dané determinované příčiny nutně plyne účinek, a naopak není-li dána determinovaná příčina, je nemožné, aby následoval nějaký účinek³², tedy musí mít vše svou příčinu, nemůže být účinku bez příčiny, tedy sociální sítě nevznikly jen tak a samy ze sebe, musel je tedy někdo vytvořit. Sociální sítě vytvořil člověk ve spolupráci s webem 2.0, který jejich existenci umožnil, a tak je tedy vytvořil člověk rozumný a svobodný. Z této dedukce pak můžeme učinit sociální sítě morálně odpovědnými – byly vytvořeny člověkem. Je ale otázkou, jestli je za dění na sociálních sítích odpovědný člověk, jenž je vytvořil, či jde tato odpovědnost za někým jiným – např. algoritmy. Zde se pak ale dostáváme do choulostivé situace – algoritmy se přizpůsobují tomu, co lidé na sítích dělají, tedy – šla by tato odpovědnost za sociálními sítěmi, nebo za lidmi, jež je využívají?

Víme, že algoritmy sice vytvoří v prvopočátku člověk, nicméně víme také, že se tyto algoritmy mají tendenci chovat samostatně a přizpůsobovat se dění. Jak uvádí např. Instagram – neexistuje pouze jediný algoritmus, který používá, ale je to mnoha algoritmů,

³⁰ *Morální odpovědnost*. 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=VILnBF7lcvU>

³¹ *Ibid.*

³² Spinoza, Benedictus de. *Etika*. Praha: Dybbuk, 2004, s. 10.

kteře vzájemně spolupracují.³³ Jde především o sběr dat, díky kterým může Instagram personalizovat sociální síť přímo určitému člověku a tím mu ušetřit hledání a čas. Algoritmy jsou sestaveny z informací o příspěvcích, které uveřejňujeme, z informací o tom, kdo je uveřejňuje, tedy uživatelích sociální sítě, dále do těchto informací spadá i naše aktivita na sociální síti a naše minulost, kdy a s kým jsme komunikovali.³⁴ Není to ale obrovský zásah do našeho soukromí? Větší problém přichází s tím, když se pozornost od sbíraných dat ohledně našich zálib začnou sbírat data zaměřená na naše politické postoje a názory, skrze které se jsou schopny dostat až k politice samotné. Může se stát, že na nějakém příspěvku, který se týká nějakého politického názoru, jenž je zjevně desinformační, strávíme až moc času, ale vteřiny tikají a algoritmus si naši aktivitu zapisuje, a tak z tohoto jediného zdroje je schopen nám do budoucna připravit mnohem více podobných příspěvků. V tomto případě se pak stává, že jsme čím dál více obklopeni negativitou a desinformacemi. A jak bylo řečeno výše, z evolučního hlediska náš mozek zkrátka na negativitu reaguje více než na pozitivitu. Díky tomu se potom ale stane, že naše myšlení začíná být ovlivňováno, je nám nabízeno mnohem více podobných příspěvků a my již nejsme schopni rozlišit, co je pravda a co je nepravda. Nicméně když zachováme čistou a rozumnou mysl, můžeme se z tohoto kolečka vymanit tím, že svou „chybu“ identifikujeme, uvědomíme si ji, a tak začneme vyhledávat správné, ověřené informace a celý koloběh jsme schopni zvrátit.

Závěrem této úvahy jsem dospěla k názoru, že sociální sítě, ač k tomu mají předpoklady, morální odpovědnost nenesou. Neseme ji my, lidé, uživatelé sociálních sítí. Jelikož jen my jsme ti, kteří jsou rozumově smýšlející bytosti a jsme svobodní (do určité míry). To, co se na sociálních sítích odehrává, je čistě naše odpovědnost, i přesto, že jsme se stali jen zbožím v rámci kapitalismu. Zde je důkaz mé teorie, dle Spinozy. Spinoza tvrdí, že moci neexistovat je nemohoucnost, a naopak moci existovat, je moc.³⁵ Jestliže jsou věci, které existují, jen konečná jsoucna, pak jsou mocnější než absolutně nekonečné jsoucno.³⁶ Z toho plyne jediné – my lidé jsme konečnými jsoucnými, jestliže bychom uvažovali nekonečné jsoucno jako nekonečnost algoritmů sociálních sítí (ačkoliv ve Spinozově jazyce se jedná o důkaz existence Boha), mohli bychom zde hledat důkaz toho,

³³ Shedding More Light on How Instagram Works [online]. [cit. 7. 1. 2023]. <https://about.instagram.com/blog/announcements/shedding-more-light-on-how-instagram-works>

³⁴ Ibid.

³⁵ Spinoza, Benedictus de. *Etika*, s. 18.

³⁶ Ibid.

že jsme to my, kdo na sebe musí vzít morální odpovědnost, jelikož jsme to my, kdo má moc ve svých rukou.

Zároveň ale čím více reality přísluší nějaké věci, tím více síly k existování v sobě má.³⁷ Kolik reality sociálním sítím přikládáme, jestliže jsme schopni být dobrovolně manipulováni? Je na čase změnit naše myšlení a být více pozorní. Rozhodně existují lidé, kteří tuto vlastnost již mají a snaží se ji předávat dále, jsou jako společenští Nietzscheovi „Zarathustrové“, kteří se snaží na tento nešvar sociálních sítí poukazovat, ale stejně jako dav v Předmluvě, je i dav na sociálních sítích rozpolcen a ne zcela hodný plného vědění.

3.2 Morální odpovědnost člověka

Vzhledem k tomu, že jsem v předešlé podkapitole došla k závěru že sociální sítě jsou samy o sobě indiferentní, čili jsou pouze nástrojem, který je potřeba uchopit a naučit se s ním pracovat, tedy stojí mimo samotné kategorie dobra a zla, je potřeba obrátit naši pozornost na člověka a jeho morální odpovědnost v rámci „svobodného“ rozhodování se a jednání na sociálních sítích. V této kapitole jen doplním předešlou kapitolu, jelikož podrobnější analýzu dle dvou stěžejních filosofů, ze které tato práce vychází, jsou dále v této práci. V rámci ucelenosti této podkapitoly začnu historií, respektive s pohledy důležitých filosofů dějin, kteří se morálkou zabývali. Zmiňuji zde Descarta, Kanta, Spinozu a Nietzscheho, jelikož dle mého nejlépe doplňují to, co nadále bude řečeno.

Prvním známým filosofem, který položil základy morálky byl René Descartes. V rámci morálky a určení toho, co je člověk, odhaluje „subjekt“, „subjektivitu“, „jáství“, „vědomí“, „sebevědomí“. Pro člověka je to, co ho činí člověkem to, že si je „vědom“ – má svět jako „vědomý svět“ a dává světu význam „svět“, zvýznamňuje, je *subjektem*. Jeho „substance“ je jeho „subjektivita“.³⁸ Ve svém díle *Rozprava o metodě* ustanovuje tzv. *prozatímní morálku*, ve které ustanovuje základní zásady, jimiž by se lidé měli řídit.

1. Člověk by se měl řídit zákony a zvyky své země, náboženstvím, ve kterém byl vychován, a ve všem jiném názory nejumírněnějšími a nejméně výstředními (což vylučuje mimo jiné všechny závazky, které nějak omezují jeho svobodu) Důvodem je, že když už pro něj jeho vlastní názory nic neznamují, bude nejlepší, aby se držel názorů lidí z nejrozumnějších.

³⁷ Ibid.

³⁸ Benyovszky, L. *Úvod do filosofického myšlení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 366.

2. Dále by měl být člověk co nejpevnější a nejrozhodnější v činech i v přidržování se názorů, pro které se už jednou rozhodl, i kdyby tyto názory byly nakrásně z nejpochybnějších. Důvodem je, aby se jeho svědomí neznepokojovalo minulými rozhodnutími.
3. Člověk by měl měnit spíše sebe než svět okolo, neměl by toužit po tom, co by nezískal a měl by být spokojený s tím, co již má.³⁹

Na Descarta navazuje Immanuel Kant. Kantovo pojetí Descartova výroku „myslím, tedy jsem“ nazývá „původní syntetickou jednotou apercepce“, což přibližně znamená: Svět je (můj) svět zkušenosti, (mnou) vnímaný, myšlený, prožívaný svět. Potud je člověku vlastní cosi jako „Já“. „Já“ je to, „koho“ jsou představy.⁴⁰ Kant rozděluje lidskou podstatu na tři složky – je to tzv. *personalitas transcendentalis*, *personalitas psychologica* a pro nás nejpodstatnější *personalitas moralis*.⁴¹ Člověk je tedy pro Kanta v prvním plánu morální bytost, což znamená, že jej určuje to, že má vědomí „odpovědnosti“, „morální odpovědnosti“. Co to ale přesně znamená? Jde o to, že obor „morálky“ je pro Kanta něčím, co vykonává bytí člověka jako rozumné bytosti, je záležitostí člověka samého a neexistuje pro něj nějaký vnější „morální zákon“. ⁴² Moralita je něco vnitřního a vycházející z člověka samého, tedy něco, co určuje člověka člověkem, ne tedy něco, čemu by byl člověk vnějšně podřízen. Z čehož plyne, že „morálka“ je cosi, co prožíváme jako jistou „závaznost“ svého jednání, jako jeho určování co do charakteru a někdy ji vnímáme jako omezování.⁴³

Moralitu prožíváme v podobě převážně negativní či v podobě imperativu, tedy v podobě „morálních zábran“. Nemůžeme zkrátka dělat to, co bychom chtěli. I když je vnímána moralita jako z člověka vycházející a člověku vnitřní, nacházíme zde mírný paradox, který spočívá v tom, že je „moralita“ „pocit odpovědnosti vůči“ a ono „vůči čemu“ nemá být nějaká „vnější bytost“ či nějaký zákon, nýbrž „já sám“. ⁴⁴ Moralita má tedy charakter vnitřní odpovědnosti vůči sobě samému. Čímž se dostáváme k tomu, že takto pojímaná moralita značí nezávislost na vnějších dojmech a je tedy svobodou. Člověk je v první řadě morální bytost a to znamená, že je to bytost u níž existuje jisté vědomí

³⁹ Referát: „René Descartes – Rozprava o metodě, jak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách“ [online]. *ex-FHS UK*. 8. 9. 2015 [cit. 30. 1. 2023]. <https://exfhs.wordpress.com/2015/09/08/referat-rene-descartes-rozprava-o-metode-jak-spravne-vest-svuj-rozum-a-hledat-pravdu-ve-vedach/>

⁴⁰ Benyovszky. *Úvod do filosofického myšlení*, s. 366.

⁴¹ *Ibid.*, s. 368.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*, s. 369.

⁴⁴ *Ibid.*

odpovědnosti, na jehož základě je možné „jednat ze sebe“ a nikoli „na základě vnějších dojmů“, vědomí, kterým se realizuje svoboda.⁴⁵

Člověk je svobodná bytost a jako svobodná bytost je schopný jednat na základě představy o zákonech. Základním principem tohoto myšlení je známý Kantův kategorický imperativ, princip, který řídí mravné jednání, čili: budeme-li jednat mravně, tzn. tak jako lidé, pak budeme po každém svém jednání chtít, aby se stalo obecným zákonem. „Dobrým“ v tomto případě je pak to, co uvažujeme za to, co nám dovoluje tento kategorický imperativ, a „špatným“ je to, co mu odporuje. Téma kategorického imperativu je nicméně velice dlouhé, a tak ho již nebudu dále rozebírat.

Dalšími filosofy, kteří se zabývají morálkou a otázkami, co je dobré a špatné, jsou právě Friedrich Nietzsche ve své *Genealogii morálky* a Baruch Spinoza ve své *Etice*. Jejich kategorie dobra a zla shrnu pouze krátce, protože podrobnější analýza bude, jak bylo řečeno, dále.

Tedy, dle Nietzscheho existují tzv. dvě morálky – jedna panská a druhá otrocká morálka, nebo-li morálka resentimentu. V *Genealogii morálky* se můžeme dočíst, že tyto dvě morálky a jejich boje měly velice velký vliv na dnešní myšlení. Panská morálka je morálka lidí vznešených a ušlechtilých, je to morálka „dobrá“. Byli to ti „dobří“ sami, kdo sebe samy a své konání pocíťovali a určovali jako dobré v protikladu ke všemu nízkému.⁴⁶ Na druhou stranu zde stojí morálka „špatného“, „plebejského“ a „prostého“ resentimentu. Tyto dvě morálky a jejich kategorie dobrý a špatný Nietzsche vyvozuje z etymologie těchto slov. Během historie se nicméně tyto dvě morálky vzájemně střetávají. Nakonec vyhrál lid, tedy morálka resentimentu, který si nárokoval kategorii dobra – čili v protikladu zlí jsou ti, kteří stojí naproti lidu, tedy pánové. „Zlý“ ve smyslu resentimentu je právě „dobrý“ člověk druhé morálky – vznešený, mocný, panující – ale jinak vybarven, jinak nahlížen, jinak vyložen jedovatým okem resentimentu.⁴⁷

Dle Spinozy neexistuje jen něco, co je špatné ve smyslu neúčinné pro naše sebezachování a pro zvyšování naší schopnosti jednat. Když nás nějaké věci ničí, tak je nazýváme špatnými, ale to neznamená, že jsou samy o sobě špatné, jsou špatné a neúčinné pouze ve vztahu k nám samotným. Jinými slovy, lidé dělají všechno za nějakým účelem, totiž kvůli užitku, po němž touží, a tak dochází k tomu, že se vždy snaží

⁴⁵ Ibid., s. 370.

⁴⁶ Friedrich Nietzsche. *Genealogie morálky: polemika*. Praha: Oikumenē, 2019, s. 18.

⁴⁷ Ibid., s. 30.

znát jen účelové příčiny věcí. A ve chvíli, kdy tyto příčiny nemohou najít, nezbyvá jim nic jiného, než se obrátit k sobě samým a přemýšlet o účelech, jež je obvykle determinují k podobnému jednání, a tak se nutně dostávají k tomu, že posuzují způsob myšlení jiných podle svého způsobu myšlení. Tím dospěli k názoru, že všechny věci v přírodě je možno považovat za prostředky přispívající k jejich prospěchu, nicméně ve chvíli, kdy tomu tak není a jsou to věci neužitečné, byly určeny jako špatné.⁴⁸ Kategorie dobra a zla jsou ale rozvedeny až dále v této práci.

Kdybychom měli dojít tedy k nějakému závěru, bude značně rozporný a bude mít mnoho otazníků. Uvedla jsem důležité milníky v pojmání morálky a kategorií dobra a zla v novodobé filosofii. Pro každého filosofa je morálkou a dobrem a zlem něco jiného, nicméně v rámci našeho tématu sociálních sítí, z toho můžeme vyvodit toto: Kdybychom brali Kantův kategorický imperativ jako apriori dobrý, což tak ve výsledku být může, jelikož se máme snažit o to, aby se naše činy mohly stát obecnými zákony. Přičemž by s tímto tvrzením mohl teoreticky souhlasit i Spinoza, jelikož věci samy o sobě nejsou zlé nebo špatné, ale v jejich pozici, kterou zastávají vůči nám a jak je my vnímáme. Pak by bylo Nietzscheovo pojetí dobra a zla možné pojmut jako kontroverznější. Jde o to, jestliže dle Nietzscheho jsou nyní, v dnešní době, „dobří“ právě lidé resentimentu, kteří zvítězili v historii, přičemž bychom tyto lidi, dav pasovali na uživatele sociálních sítí, pak by ti „špatní“ dle této teorie byli ti, kdož sociální síť vlastní, jsou jejich zakladateli a mají nad veškerým děním přehled a moc, ačkoliv samotné síť, tedy jejich produkt, jsou indiferentní. Nakonec tedy vycházíme zároveň z našich morálních zákonů, které pocítujeme jen vůči sobě samým, ale zároveň jsme schopni Kantův kategorický imperativ natolik zvrátit, že ač se nyní lidé vnímají jako ti „dobří“ – dle Nietzscheovy Genealogie – jak by mohli být pak schopni takových hanebností na sociálních sítích, jako jsou urážky ostatních, hate-speech a další? Neměl by tedy jejich charakter nějakým způsobem vycházet z onoho vnitřního pravidla: co udělám, mohlo by být uskutečněno obecným zákonem? Jak je možné, že jsou lidé na sociálních sítích tolik otevření vzpírat se těmto zákonům a chrlí na internet tolik negativity a nenávisti? Může za to snad jistá anonymita a odzbrojení? Předpokládám, že většina lidí by ty samé řeči a činy, které konají, nedělali v off-line světě, ve světě reálném.

Jaká je tedy morální odpovědnost člověka, který je vesměs svobodným jedincem, který má svobodu slova a vyjádření se na sociálních sítích? Dle analýzy výše předpokládám, že je jasné, že odpovědnost za své činy rozhodně nese každý jednotlivec

⁴⁸ Spinoza, Benedictus de. *Etika*, s. 43–44.

užívající sociální sítě včetně těch, kteří je založili a jsou jejich mocnými držiteli. Všichni nesou morální odpovědnost ve smyslu – ne potrestatelnou, ač v některých situacích je to na hranici a jistěže i trestné – ale především v odpovědnosti k sobě samému. Odpovědnosti ke svému jednání. Navrátili bychom se tak zpátky k Descartovi a jeho třetímu bodu prozatímní morálky – tedy lidé by se měli snažit změnit především sebe a ne svět okolo. Na toto téma bychom pak mohli navázat svědomím a kde se vůbec svědomí vzalo. Ale to již není téma této práce.

3.3 Svoboda

S tématem dobra a zla na sociálních sítích se pojí i téma svobody a jejího omezování, do kterého řadím například cenzuru, či tzv. bany⁴⁹. Vzhledem k tomu, že téma svobody je velice obsáhlé téma, shrnu jej pouze stručně s cílem na zodpovězení následujících otázek. Jak vypadá svoboda v 21. století? Jsme na sociálních sítích plně svobodní, máme plnou možnost mít svobodu projevu? Jsme vůbec svobodní? Jak svobodu definuje Baruch Spinoza a Friedrich Nietzsche? A kdo si může osobovat právo na to, že jsou některé příspěvky vhodnější než jiné, kdo si může osobovat právo omezit svobodu projevu?

3.3.1 Svoboda 21. století

Žijeme ve světě, kde se svoboda skloňuje ve všech pádech. Jsme přeci demokratická společnost, zakládající si své hodnoty na participaci všech lidí na chodu společnosti a také na rovnosti práv. Je důležité ale nezapomínat na to, že svoboda není samozřejmá a že se k ní váže spousta definic. Jak lze tedy svobodu chápat? Můžeme ji chápat jako něco, co tu bylo vždy? Je svoboda tím, že si každý může dělat co se mu zlíbí? I přes to, že žijeme ve svobodné společnosti, stejně nejsme tak úplně svobodní, žijeme v systémech států, které si svobodu občanů regulují autonomně. I když si říkáme, jak je svět demokratický a svobodný, je to spíše iluze. Vždyť nejvyšší kapitál, který hýbe celým světem, drží ve svých rukou pár lidí. Na nich spočívá osud lidstva.

Demokratické vlády se zodpovídají svým občanům a prosazování a ochrana jejich svobody jsou nejvyššími hodnotami, které tuto zodpovědnost vymezují.⁵⁰ Nicméně již Aristoteles ve své *Politice* odmítnul „dělání si, co je nám libo“ jako chybné pojetí

⁴⁹ Ban (z angl.) znamená zákaz. Tento internetový termín se používá při zablokování přístupu, obvykle na internetové fórum nebo účet. Uživatel, který ban dostane, nemůže server využívat buď trvale, nebo po určitou dobu. Ban je udělován správcem serveru za porušování pravidel. Co znamená slovo „ban“? - IT Slovník [online]. [cit. 12. 1. 2023]. <https://it-slovník.cz/pojem/ban>

⁵⁰ Ringen, S. Liberty, Freedom and Real Freedom. *Sociologický časopis*. 2005, č. 5, s. 903.

volnosti.⁵¹ Jak tedy můžeme definovat pojem svobody? Je svobodný ten člověk, který si může dělat, co chce? Končí moje svoboda tam, kde začíná svoboda druhých?

Svoboda v obecném smyslu všedních dní se jednoznačně spojuje s právy. Jedná se o možnost volby v rámci práva – což už nám samotné prozrazuje, že svoboda vlastně neexistuje, jelikož stále „jsme svobodní“ v rámci něčeho, většího celku. Nicméně svoboda znamená mít právo konat podle libosti, tedy pokud máme právo volby, jsme svobodní. Svoboda vychází z práv a práva jsou dostatečnou zárukou svobody.⁵² A takto je naše společnost ustavena – právy. Ale ve svobodě je cosi základního, nutného a nepodléhajícího vyjednávání. Svoboda směřuje ke schopnosti jedince prosazovat jeho zájmy, ale bez práv nemůže existovat.⁵³ V mnoha situacích jsme schopni se rozhodovat, dělat svobodné volby v rámci našeho práva, ale svoboda volby nepřichází k lidem jen skrze práva a prostředky, jimiž disponují, ale také z toho, jak jsou pro ně v okolním světě nastaveny sociální a ekonomické možnosti volby.⁵⁴ Svoboda závisí například na tom, jestli je pro vzdělání, kterému jsme se rozhodli věnovat, otevřena určitá škola, nebo zda je dostatek pracovních pozic, či jestli se v obchodě nachází náš oblíbený produkt. Vše je ovlivněno okolím. Tím docházíme k poslední možné definici a tou je, že svoboda spočívá ve spojení práv, prostředků a možností. Prostředky jsou spojeny s jedincem, možnosti s jeho prostředím a práva přidávají k prostředkům moc tyto možnosti vyžadovat.⁵⁵

Evropská unie definuje svobodu projevu, která pro nás v této práci hraje klíčovou roli, jako: *Každý má právo na svobodu projevu. Toto právo zahrnuje svobodu zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace nebo myšlenky bez zasahování veřejné moci a bez ohledu na hranice.*⁵⁶ Nastává poté ale otázka, jestli existují nějaké hranice na sociálních sítích? A je vůbec možné je ustanovit? Přinejmenším se o to společnost Meta Platforms, pod kterou spadá např. Facebook nebo Instagram, pokouší skrze Zásady komunity a Podmínky pro používání služby. Díky těmto Zásadám a Podmínkám může být uživatelům smazán jejich účet, jestliže dojde k porušení těchto pravidel. Meta si uvědomuje, že internet je prostředím, které může vést ke zneužití, a tak upozorňuje na několik základních

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid., s. 904.

⁵³ Ibid., s. 905.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid., s. 907.

⁵⁶ Článek 11 - Svoboda projevu a informací [online]. *European Union Agency for Fundamental Rights*. 25. 4. 2015 [cit. 11. 1. 2023]. <https://fra.europa.eu/cs/eu-charter/article/11-svoboda-projevu-informaci>

hodnot – a těmi jsou: autentičnost, soukromí, bezpečnost a důstojnost.⁵⁷ Mezi hlavní body Zásad komunity⁵⁸ patří, že nesmí být sdíleno cokoli:

- co se týká **násilí či kriminálního jednání** (násilí a podněcování, nebezpeční jedinci a organizace, koordinované úsilí se záměrem způsobit újmu a propagace kriminální činnosti, regulované zboží a služby, podvody a klamavé jednání);
- co se týká **bezpečnosti** (sebevražda a sebepoškozování, sexuální zneužívání dětí a dětská nahota, sexuální zneužívání dospělých, šikana a obtěžování, vykořisťování lidí, narušování soukromí);
- co se týká **nepřípustného obsahu** (nenávistné projevy, násilný a realisticky vyobrazený obsah, nahota a sexuální aktivity dospělých, sexuální návrhy);
- co se týká **integrity a zpochybnění autentičnosti** (integrita účtu a autentická identita, spam, kybernetická bezpečnost, neautentické chování, dezinformace, zvěčnění);
- co se týká **respektování duševního vlastnictví** (duševní vlastnictví, tedy autorských práv);
- a nakonec se ale může jednat i o **žádosti a rozhodnutí související s obsahem** (žádosti uživatelů, dodatečná ochrana nezletilých osob).

Obsah, který porušuje tato ustanovení, může Meta odebrat nebo zablokovat. Také může pozastavit nebo zablokovat onen účet z důvodu jednání, které porušuje tato ustanovení.

Závěrem tedy – jsme svobodni jen do té míry, dokud jednáme v souladu s pravidly, ať už to jsou pravidla právního demokratického státu, nebo zásady a podmínky používání sociálních sítí. Vždy jsme součástí většího celku, a proto nemůžeme být nikdy zcela úplně svobodní, jako je tomu například u Boha Spinozy.

3.3.2 Svoboda dle Spinozy

Jak vnímá Spinoza svobodu? Jsme schopni být zcela svobodní – a co to vlastně znamená, nebo pouze do určité míry? Jaký je rozdíl mezi *svobodnou vůlí* a *svobodou*? Jakou úlohu ve svobodě hraje Bůh? To jsou otázky, na které se v této části zaměříme.

⁵⁷ Zásady komunity na Facebooku | Centrum transparentnosti [online]. [cit. 12. 1. 2023]. <https://transparency.fb.com/cs-cz/policies/community-standards/>

⁵⁸ Ibid.

Důležité je upozornit, že o Bohu, o kterém Spinoza pojednává, není Bohem křesťanským, je pojímán spíše jako entita zahalující a protínající celý svět, který nemá začátku ani konce.

Vše, co je, je v sobě, nebo v něčem jiném⁵⁹, tak zní axiom 1., z něhož budeme, stejně jako Spinoza, vycházet. Dle Spinozy proto neexistuje žádný prázdný prostor, vše je vyplněno nekonečným jsoucnem, které je substancí, tedy je samo o sobě a je chápán ze sebe sama. Touto substancí rozumí Boha. Dle této teorie je tedy Spinoza panteistou. Bůh je jedinou substancí, což znamená, že existuje pouze z nutnosti své vlastní přirozenosti a jediné z nutnosti své přirozenosti jedná, a proto je on jediný svobodnou příčinou.⁶⁰ V tvrzení 26 Spinoza uvádí, že: Věc, která je determinována k nějaké činnosti, byla k tomu nutně determinována bohem. Ta věc, která nebyla takto bohem determinována nemůže se sama k činnosti determinovat.⁶¹ A dále v tvrzení 27: Věc, která je bohem determinována k nějaké činnosti, není schopna uvést sama sebe ve stav nedeterminovanosti. Přičemž z těchto dvou tvrzení vyplývá, že úplná svoboda člověka je v posledku nemožná, jelikož plně svobodný je jen Bůh, který je sám o sobě a jen ze své vlastní přirozenosti svobodný.

My jakožto lidé jsme součástí většího celku, tedy onoho všudypřítomného Boha, jež nám dává naši esenci i existenci. Nemůžeme se pak plně rozhodovat a jednat sami ze sebe, jelikož sami nejsme substancí, jako je tomu u Boha, který sebeurčuje sám sebe a je svou vlastní příčinou. Na druhou stranu, jestliže je Bůh všudypřítomný, můžeme z toho uvažovat, že jeho částečná esence, jeho atributy, je v nás, jak ostatně tvrdí i Spinoza. To by pak znamenalo, že určitá svoboda je nám „propůjčena“ a jsme pak schopni se do určité míry sami za sebe rozhodovat, jednat a být svobodní, nicméně stejně podléháme tomu, v čem jsme, tedy v Bohu. Všechny věci, jež jsou, jsou v Bohu a jsou na Bohu závislé tak, že bez něho nemohou ani být, ani být chápány.⁶² Všechny věci jsou nutností přirozenosti Boha determinovány nejen k existenci, nýbrž i k zcela určitému způsobu existence a činnosti a nic náhodného neexistuje.⁶³

Abychom mohli porozumět následujícímu odstavci, je potřeba vysvětlit krátce pojmy, jako jsou substance, atributy a mody, s nimiž Spinoza pracuje. Pro jednotlivé pojmy má v *Etice* své definice⁶⁴:

⁵⁹ Spinoza, Benedictus de. *Etika*, s. 10.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 26.

⁶¹ *Ibid.*, s. 33.

⁶² *Ibid.*, s. 35.

⁶³ *Ibid.*, s. 36.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 9–10.

- Substance je to, co je samo v sobě a co je chápáno ze sebe sama. Tedy Bůh jak dokazuje dále v jednotlivých tvrzeních.
- Atribut je to, co rozum postihuje ze substance jako něco takového, v čem záleží její esence. Atributům rozumím jako jakýmsi „vlastnostem“ Boha, které se mohou vyskytovat i v nás samých.
- A nakonec moderní rozumí stavy substance, neboli to, co je v něčem jiném a je z toho jiného také chápáno. Což si můžeme představit jako jakousi „podobu“ Boha ve věcech, ve kterých se nachází.

Takže, pokud Boha chápeme jako *svobodnou příčinu*, pak je Bůh tzv. přírodou tvořící, což znamená, že je sama v sobě a je chápána ze sebe sama – stejně jako substance – a tvoří ji takové atributy substance, které vyjadřují její věčnou a nekonečnou esenci. V protikladu k přírodě tvořící stojí příroda vytvořená, kde všechny věci vyplývají z *nutnosti* přirozenosti Boha nebo z každého atributu Boha.⁶⁵ Bůh je tedy svobodnou příčinou všech věcí a sama sebe, nicméně sám není zcela svobodný v tom smyslu, že by určoval jednání a dění, jelikož nedisponuje svobodnou vůlí, nýbrž je svobodný ze své vlastní podstaty, poněvadž je příčinou sama sebe a všeho ostatního. Sám podléhá „pravidlům“. Spinozův Bůh je neustále aktivní, utvářející a všudypřítomný. Jak je ale možné, že Bůh nedisponuje svobodnou vůlí? Pointa tkví v samotné Etice, která se snaží zrušit tradiční spojení mezi svobodou a vůlí, ať již se v něm svoboda chápe jako schopnost vůle volit či dokonce tvořit, nebo jako schopnost řídit se vzorem a uskutečňovat ho.⁶⁶ Jakmile Boží svobodu chápeme jako svobodu tyрана či zákonodárce, svazujeme ji buď fyzickou nahodilostí, nebo logickou možností. Tím ale zavádíme do Boží moci nestálost, protože by býval mohl stvořit něco jiného, nebo ještě hůře bezmoc, protože jeho moc je omezována vzory ve sféře možného.⁶⁷ Základní myšlenkou Spinozy je, že svoboda nikdy není vlastností vůle, jelikož ta sama je vždy jen moderní, ačkoliv vyplývá z atributu myšlení Boha. Intelekt ani vůle nejsou součástí přirozenosti či esence Boha a nejsou svobodnými příčinami, ani jimi být nemohou. Jestliže je nutnost jedinou modalitou všeho jsoícího, může být jako svobodná označována jedině příčina, která „existuje pouze z nutnosti své přirozenosti a je pouze sama sebou určována k jednání“, čímž je Bůh.⁶⁸

⁶⁵ Ibid., s. 36.

⁶⁶ Deleuze, G., Vrabc, M. *Spinoza: praktická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2016, s. 93–94.

⁶⁷ Ibid., s. 94.

⁶⁸ Ibid.

Spinoza chápe tedy svobodu jako „nitro“ a „sebeurčování“ nutnosti. Nikdy nejsme svobodní díky své vůli a na základě toho, čím se naše vůle řídí, nýbrž svobodní jsme na základě své esence a díky tomu, co z ní vyplývá.⁶⁹ Jsme svobodní jen do té míry, do které jsme v Bohu. Lidé se domnívají, že jsou svobodní, protože si jsou vědomi svého chtění a svých pudů, ale nemyslí na příčiny, jež vyvolávají jejich touhu nebo chtíč a k něčemu zaměřovat svůj pud, protože jim nejsou známy.⁷⁰ Člověk se nerodí svobodný, ale svobodným se stává a osvobozuje se na základě svého poznání.

3.3.3 Svoboda dle Nietzscheho

Nietzsche své rozumění svobodě rozebírá v Genealogii morálky v pojednání o „Vině“, „špatném svědomí“ a příbuzných věcech⁷¹, kde se můžeme dočíst o tzv. *suverénním individuu*. V knize Tak pravil Zarathustra se dozvídáme, že *bůh je mrtev*, a tak pojednání o svobodě v Nietzscheově podání bude odlišné od toho Spinozovského už jen tím, že bůh již neexistuje.

Celá problematika svobody u Nietzscheho začíná odpovědností a snahou přírody vypěstovat z člověka zvíře, které smí slibovat⁷² – a spolu s tím i zapomínat a pamatovat si. Záměr vypěstovat zvíře, jež by smělo slibovat, v sobě zahrnuje učinit člověka nejdříve do určité míry nutným, jedno-tvárným, stejným mezi stejnými, pravidelným, a tudíž vypočitatelným.⁷³ Což znamená, že předtím, než byly člověku dány schopnosti zapomnětlivosti a paměti, musel být to jisté míry svobodným. Společnost člověka změnila, nicméně je docela možné, že se člověk spolu se společností dokáže navrátit zpět do stavu tzv. *suverénního individua*, které je rovné jen sobě samému, je autonomní a mravnost převyšující a vlastní nezávislou dlouhou vůli slibovat.⁷⁴ Pokud se člověk dostane do tohoto suverénního individua, pak disponuje opravdovým vědomím moci a svobody. Je to pocit vyvrcholení člověka vůbec. Je pánem *svobodné vůle*. „Svobodný“ člověk, tedy vlastník dlouhé nezlomné vůle, má ve svém vlastnictví i své hodnotové měřítko, které je založeno čistě na jeho vnímání druhých, díky tomuto měřítku se dívá ze své pozice na druhé, které pak ctí nebo jimi pohrdá.⁷⁵ Ctí sobě podobné, silné a spolehlivé. Během doby se ale jeho hrdé vědění o mimořádném privilegii zodpovědnosti, vědomí této vzácné svobody, této

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Spinoza, Benedictus de. *Etika*, s. 43.

⁷¹ Friedrich Nietzsche. *Genealogie morálky*, s. 45.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid., s. 46.

⁷⁴ Ibid., s. 47.

⁷⁵ Ibid.

moci nad sebou a nad osudem proniklo u něho až do nejspodnějších hlubin a stalo se instinktem, dominantním instinktem – svědomím.⁷⁶ Je tedy zcela jasné, že jediné suverénní individuum může být svobodné, nicméně takovéto individuum, které rozhodně dříve existovalo v podobě tyranů apod. již nemůže být, protože celé jeho vědomí své svobodné vůle se dostalo do skrytého svědomí. Špatné svědomí, které Nietzsche popisuje na vztahu věřitele a dlužníka, pak ovlivňuje jeho jednání a není proto svobodným, jak tomu mohlo být předtím, než začala být společnost „příliš“ zmoralizovaná. Čím více je totiž společnost morální, tím více je utahován opasek svobodě.

Vůle k moci, která je ústředním pojmem Nietzscheovy filosofie, je prostředkem k dosažení svobody. Vůle k moci je vůle, která musí neustále chtít a nikdy s chtěním nemůže přestat, vše, čeho dosahuje, je jen předpokladem pro další činnost. Její podstatou je, že neustále překračuje sama sebe a nemá jiného cíle než sebe samotnou.⁷⁷ Jediným cílem vůle k moci, je ještě větší moc – moc je pro moc jediným cílem. Toto je koloběh tzv. *věčného návratu*, díky kterému je člověk nejdříve neuvědomovanou součástí vůle k moci a posléze uvědomovanou personifikací v podobě nadčlověka.⁷⁸ Jedině nadčlověk pak může být do jisté míry svobodným.

3.3.4 *Jsme skutečně svobodní?*

Je na čase připomenout, proč je zde zmiňována svoboda a jak to souvisí se sociálními sítěmi. Jde o to, že ačkoliv si myslíme jak jsme svobodní a nezadržitelní v jednání v dnešním zrychleném světě, jak si můžeme říkat, co chceme, a jak si myslíme, že byly sociální sítě vytvořeny jako další svět, ve kterém můžeme mít pocit svobody slova, sdílení, jednání apod., není tomu tak zcela, jak o tom je pojednáno v celé podkapitole věnující se právě svobodě. Docházíme tedy k závěru, že u Spinozy být svobodni zcela nemůžeme a u Nietzscheho můžeme být svobodní ve chvíli, kdy se z nás stane nadčlověk, tedy suverénní individuum.

⁷⁶ Ibid., s. 48.

⁷⁷ Benyovszky. *Úvod do filosofického myšlení*, s. 383.

⁷⁸ Ibid.

4 Dobro a zlo na sociálních sítích

Pojmy jako „dobré“ a „zlé“ jsou zavádějící a každý člověk v nich spatřuje naprosto něco odlišného. Myslím si, že mainstreamová kultura se spíše řídí Spinozovským pojetím, které to, co je dobré, spatřuje v užitečnosti pro daného člověka. Ve chvíli, kdy to pro něj užitečnost nemá, pak se to nachází na opačné straně mince a je to pro něj tedy špatné. Zároveň věřím, že na sociálních sítích nezažíváme jen zlo, ač se to může zdát více pravděpodobné – trávíme na nich až moc času a přenastavují nám fyziologicky a prokazatelně mozky. Spolu s šířením moderní technologie, kterou můžeme neustále nosit u sebe, se díky nim šíří rychleji konspirační teorie, desinformace apod. Nicméně sociální sítě mají i „dobré“ úmysly. Jsou jimi právě úmysly, s nimiž byly vytvořeny – jako komunikační platformy. Dnes je mnohem snazší se s někým spojit a nemusíme chodit na poštu a čekat několik dní na odpověď. Další pozitiva mohou přinášet do životů jejich uživatelů např. skrze profily, které lidi motivují ke zdravějšímu životnímu stylu, lepší komunikaci ve vztazích nebo je mohou inspirovat v jejich kreativitě.

V následující a poslední části této práce udělám analýzu dvou filosofů a jejich postojů k dobru a zlu a případnému jejich „náзору“ na sociální sítě a na jejich morální dopady. Byly by podle nich sociální sítě dobrým či špatným vynálezem? Pojednám nejprve o Spinozovi, jelikož žil dříve než Nietzsche, nicméně Nietzsche se proti němu a jeho filosofii obrací a zpochybňuje některé jeho myšlenky. Díky tomu, že má každý z filosofů odlišný pohled na věc, je možné podat komplexnější a kritičtější pohled na probírané téma. Nestane se tedy, že bychom se ubírali a byli „zaslepeni“ jen jednou stranou. Vzhledem k jejich přístupům je možné tvrdit, že jsou také jakýmsi „pro“ a „proti“.

4.1 Spinoza a sociální sítě

V kapitole o svobodě jsme pojednali o Bohu, o tom, co jsou to atributy a co jsou to mody. Všechny tyto pojmy se nám budou hodit i v následující kapitole, a tak čtenáři doporučuji přečíst si znovu definice těchto pojmů pro porozumění následující části. V této kapitole se zaměříme na hlubší porozumění dobru a zlu, jak ho Spinoza pojímá v Etice. Budeme se zabývat Bohem, myslí, teorií afektů, lidskou nesvobodou a rozumem.

4.1.1 Pojetí dobra a zla dle Spinozy

Pro celkový obraz toho, jak Spinoza vnímá pojmy jako jsou dobro a zlo, je nyní nutné vysvětlit Spinozovo myšlení týkající se těles, lidského těla, přirozenosti a mysli. Již

víme, že veškerý prostor zaplňuje nekonečná substance, která vychází sama ze sebe a jinak být nemůže chápána a ani být, tuto substanci nazývá Spinoza Bohem. Bůh disponuje atributy, které můžeme vnímat jako „vlastnosti“ Boha. My, lidé, jsme schopni pojmout pouze dva jeho atributy, ačkoli víme, že jich je nekonečné množství. Těmi atributy jsou atribut rozlehlosti, který vnímáme skrze předměty a lidské tělo, a atribut myšlení, kterým pojímáme mysl. Myšlení i rozlehlost jsou tedy součástí Boha a Bůh disponuje nekonečným rozumem, z čehož vyplývá, že i my disponujeme atributem Boha myšlení ve formě určitého modu, a podílíme se tak na jeho nekonečném rozumu.⁷⁹ Předmětem ideje, která konstituuje lidskou mysl, je tělo neboli určitý skutečně existující modus rozlehlosti a nic jiného.⁸⁰ Z čehož plyne, že člověk disponuje myslí dotud, pokud může vnímat tělo, což znamená, že jestliže člověk může mysl vnímat díky tělu, je tělo a mysl jednotou. A proto idea mysli a idea těla není nadřazené jedno druhému. Proto pro nás v tuhle chvíli bude podstatné přiblížit alespoň částečně Spinozovu teorii, díky které pochopíme, jak jsou pojmy dobro a zlo Spinozou vnímány.

Veškerý Spinozův koncept se zakládá na tom, že vše je v Bohu a bez Boha být nemůže, to jsme vysvětlili již dříve v kapitole o pojetí svobody dle Spinozy. V tomto všeobjímajícím Bohu vše funguje dle určitých uspořádání. Jde o to, že vše, co je a odehrává se v Bohu, lze pojmout tak, že je to pohyb nebo naopak klid určitých těles. Tělesa jsou dělena do dvou skupin, jimiž jsou jednoduchá a složená tělesa neboli individua. Jednoduchá tělesa něco vykonávají – a tím je buď pohyb nebo klid – a v těchto vlastnostech setrvávají, jelikož mohou svůj stav změnit jen ve chvíli, kdy narazí na jiné těleso. Tato tělesa pak mezi sebou mají určitý vztah. Představme si dvě pohyblivé tělesa, která neustále setrvávají v pohybu na sebe vzájemně narazí. Ve chvíli, kdy se střetnou dvě pohyblivé se tělesa, odrazí se od sebe. Takže totéž těleso je uváděno v pohyb různými způsoby podle různé přirozenosti těles, které je uvádějí v pohyb, a naopak různá tělesa jsou tímž tělesem uváděna do pohybu různým způsobem.⁸¹ V případě, kdy pohyblivé se těleso narazí na těleso setrvávající v klidu a kterým nemůže pohnout, odrazí se, aby mohlo setrvávat v pohybu.

Nyní se od jednoduchých těles přesuneme ke složeným tělesům, individuům. Spinoza je definuje takto:

⁷⁹ Spinoza, Benedictus de. *Etika*, s. 62.

⁸⁰ *Ibid.*, s. 63.

⁸¹ *Ibid.*, s. 66.

*Jestliže několik těles téže nebo různé velikosti je vystaveno tlaku ostatních těles tak, že na sebe doléhají, nebo jestli se tělesa pohybují stejnými nebo různými rychlostmi tak, že jistým způsobem sdílejí navzájem své pohyby, říkáme o nich, že jsou všechna součástmi jednoho tělesa neboli individua. Toto individuum se liší od ostatních právě tím, že tvoří jednotu těles.*⁸²

Spinoza pak jednotlivá složená tělesa dělí na měkká, tvrdá a tekutá, což si jednoduše můžeme představit např. na složení lidského těla, kdy za měkká tělesa můžeme považovat tkáň a orgány, za tvrdá kosti a za tekutá např. krev – a všechny tyto části společně tvoří celek, nicméně je důležité si uvědomit, že všechna tato tělesa jsou složená z dalších částí a ty pak z dalších a tak až donekonečna. I lidské tělo je součástí většího celku. V posledku docházíme k tvrzení, že celá příroda je jedním velkým individuem. Takže člověk se nachází jaksi uprostřed – mezi jednoduchými tělesy na jedné straně a přírodou na straně druhé.

Na tomto příkladě jsem si chtěla připravit podklad, na kterém stavím svou následující teorii. Nyní totiž již přibližně víme, jaký si udělat obrázek o tom, jak Spinoza pojímá svět. Je to svět, který se neustále skládá a rozkládá z různých částí. Na tuto část můžeme navázat právě pojmy „dobra“ a „zla“, o nichž Spinoza mluví jako o tom, co se s námi slučuje a co je s námi v rozporu. Dobré je to, co zachovává poměr klidu a pohybu částí, které lidské tělo spojuje. Špatné je to, co způsobuje, že části lidského těla získávají jiný poměr klidu a pohybu.⁸³ Takže to znamená, že každý předmět shodující se s mým poměrem je dobrý, a každý předmět rozcházející se s mým poměrem, nebo dokonce takový předmět, který ničí můj poměr, je pro mě špatný. Problém přichází ve chvíli, kdy si uvědomíme, že tělo je nepředstavitelně složené a složité, a počtu poměrů, které se v něm nacházejí, je nekonečně mnoho.

O tom, kde se pojmy dobro a zlo vzaly, píše Spinoza v dodatku k první knize Etiky. Je jasné, že si lidé neuvědomují působení těles, nepocítují ty nejdrobnější pohyby a klid svých buněk a části těchto buněk a tak až donekonečna. Problém vzniká ve chvíli, kdy lidé nabydou přesvědčení, že se všechny věci, které se dějí, dějí kvůli nim, na každé věci považují hlavní to, co je jim nejvíce užitečné, a jako nejcennější hodnotí to, co na ně příjemně působí. K vysvětlení přirozenosti věcí si museli nutně vytvořit takové pojmy jako

⁸² Ibid., s. 66–67.

⁸³ Deleuze, Vrabec. *Spinoza*, s. 34.

je dobro, zlo, zmatek, teplo, chlad, krása, ošklivost.⁸⁴ Lidé nazvali vše, co přispívá k jejich zdraví a k uctívání Boha, dobrem, opak toho pak zlem.⁸⁵ A děje se tomu právě proto, že neznají příčinu všech věcí, neznají působení oněch těles a nerozumí tomu. Vytvořili si tak svůj řád a svoji představu o tom, jaká je přirozenost věcí. Víme, že lidé dávají přednost řádu před zmatkem, a proto si myslí, že všechny věci byly vytvořeny kvůli nim, proto pak nazývají přirozenost nějaké věci dobrou nebo špatnou podle toho, jak na ně působí.⁸⁶ Vzhledem k tomu, že jsme takto náchylní vše vztahovat na sebe a na to, že vše, co se děje, se děje kvůli nám a vše je dobré či špatné, je důležité připomenout, že je nutné věci samy o sobě posuzovat z jejich vlastní přirozenosti a z jejich vlastní moci. Věci nejsou více či méně dokonalé podle toho, jak jsou příjemné lidským smyslům, nebo podle toho, jak jsou lidské přirozenosti užitečné nebo škodlivé.⁸⁷ A proto jsou pojmy dobro a zlo zavádějící. Neexistuje žádné zlo v morálním slova smyslu, existuje jen něco, co je špatné ve smyslu neužitečné, a na druhou stranu dobré ve smyslu užitečné. A proto žádné jednání není samo o sobě dobré nebo špatné, záleží jen na tom, čím je jednání určováno. Vztahuje se jednání k představě věci, jejíž poměr rozkládá, nebo k představě věci, s níž svůj poměr slučuje?⁸⁸

V rámci atributu myšlení máme tzv. adekvátní a neadekvátní neboli zmatené a zkomolené ideje. Co jsou to ideje? Idea je pojem, který naše mysl vytváří, protože je věc myslící.⁸⁹ Idea něco reprezentuje, například láska předpokládá ideu milované věci. Musíme rozlišovat ale ideu, již jsme, a ideu, kterou máme.⁹⁰ Adekvátní ideje jsou ideje, kterými jsme, jsou pravdivé a mají svůj původ v Bohu, můžeme je poznávat díky našemu podílu na nekonečném rozumu. Neadekvátní neboli zmatené ideje pak vycházejí především z vjemů a stavů věcí, tedy z pojmů, které pocházejí ze smyslů a jsou převedeny do mysli, přičemž smyslům nemůžeme plně věřit. Tyto ideje jsou spíše obrazy a představami. Na základě pravdivých a adekvátních idejí vyplývají v naší mysli další pravdivé ideje.⁹¹ A díky jednotě ideje mysli a ideje těla a zároveň všech těles, která na nás působí a my působíme na ně, si utváříme obecné pojmy. Na základě toho Spinoza⁹² rozlišuje tři typy poznání:

⁸⁴ Spinoza, Benedictus de. *Etika*, s. 47.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid., s. 58.

⁸⁷ Ibid., s. 49.

⁸⁸ Deleuze, Vrabc. *Spinoza*, s. 36.

⁸⁹ Spinoza, Benedictus de. *Etika*, s. 52.

⁹⁰ Deleuze, Vrabc. *Spinoza*, s. 58.

⁹¹ Spinoza, Benedictus de. *Etika*, s. 86.

⁹² Ibid., s. 88.

1. **Mínění neboli vytváření si představ**, které se odvíjí od vjemů pramenících z nejisté zkušenosti, tedy ze smyslů. Tyto vjemy se dostávají k rozumu zmatené a zkomolené. Poznání tohoto typu je nepravdivé, na rozdíl od následujících dvou, které jsou pravdivé.
2. **Rozumové poznání**, díky kterému máme již obecné pojmy a adekvátní ideje vlastností věcí. Např. při čtení nebo poslouchání se rozpomínáme na určité věci a tvoříme si o nich ideje podobné těm, jejichž prostřednictvím si o věcech utváříme představy.
3. **Intuitivní vědění**, které postupuje od adekvátní ideje formální esence některého z atributů Boha k poznání esence věcí.

Svět tedy poznáváme díky tělu a mysli. Ústřední pojem, především od třetí kapitoly v Etice, je tzv. *conatus* neboli setrvávání věcí ve své vlastní přirozenosti, tedy v esenci svého bytí. Tato přirozenost je chápána jako jakýsi pud sebezáchovy. (citace) Zároveň naší přirozeností je především radost, se kterou je spojeno dobro. Dobro je pak ukotveno v adekvátních, pravdivých, idejích, které poznáváme díky rozumu.

Nemalou roli v definování toho, co je dobro a zlo, hrají i afekty. Afekty jsou stavy těla, jimiž se zvětšuje nebo zmenšuje jeho schopnost něco konat.⁹³ Spinoza rozděluje afekty na aktivní (*actiones*) afekty a vášně (*passiones*). Přičemž aktivními afekty rozumí to, že jsme adekvátní, tedy pravdivou, příčinou svých stavů, a vášněmi pak zbylé trpné stavy. Tedy buď máme radost, nebo něčím trpíme. V našem životě bychom se měli snažit o co největší aktivitu a být tedy adekvátními příčinami svých stavů, jelikož to jediné zvyšuje naši schopnost něco konat. Cokoli zvětšuje nebo zmenšuje, podporuje nebo omezuje schopnost našeho těla něco konat, toho idea zvětšuje nebo zmenšuje, podporuje nebo omezuje schopnost naší mysli myslet.⁹⁴ Na základě tohoto tvrzení Spinoza ukazuje tři hlavní trpné afekty, díky kterým lze odvodit všechny ostatní. Jsou jimi radost, smutek a žádost. Radost je afekt, díky kterému mysl přechází k větší dokonalosti, a o tu se primárně snaží a vždy k ní inklinuje. Smutek je na druhou stranu úpadek k menší dokonalosti a mysl se mu, pokud možno, snaží vyhýbat či jej odstranit. A žádost se pak v podobě radosti či smutku vztahuje jak k mysli, tak k tělu. Spinoza v rámci celé jedné kapitoly uvádí, jak tyto afekty ovlivňují naše jednání a chování a jak mysl nejvíce chce, aby byla dobrá a rozvíjela se k větší dokonalosti. Celá kapitola je jakýmsi soubojem mezi těmito třemi afekty.

⁹³ Ibid., s. 107.

⁹⁴ Ibid., s. 116.

Přičemž k našemu tématu dobra a zla se nejvíce hodí tvrzení 39 III. oddílu, ve kterém Spinoza shrnuje dobro a zlo v poměru radosti ku smutku. Tedy dobro jsou všechny druhy radosti a vše, co k radosti vede, a zlo jsou všechny druhy smutku.⁹⁵ Dobré je tedy to, co schopnost naší mysli vede k větší dokonalosti, a tedy k třetímu typu poznání. Zlé je to, co schopnost naší mysli snižuje k menší dokonalosti a blíží se tak spíše k prvnímu typu poznání. Nazýváme dobrým to, po čem toužíme, a to, k čemu máme odpor, pak nazýváme zlem. Každý odhaduje a soudí, zda něco je dobré nebo špatné, lepší nebo horší, a konečně nejlepší nebo nejhorší, podle svého afektu⁹⁶, tedy stavu, v němž se jeho tělo a mysl rozkládá.

Díky afektům, tedy stavům našeho těla, ve kterých se nacházíme, pocítujeme jakousi bezmocnost v mírnění a omezování těchto afektů. Člověk, který je vydaný napospas afektům, není svým pánem a vládne mu náhoda, jíž často podléhá natolik, že je často nucen následovat to, co je pro něho horší, třebaže vidí to, co je pro něj lepší.⁹⁷ Jak je možné, že někdo vnímá něco jako dobré a někdo jiný to považuje za zlé? Na vině je především vytvoření obecných pojmů jako je dokonalé a nedokonalé. Původně dokonalé bylo to, co se shodovalo s představou toho, kdo něco konal, s jeho výsledkem, a nedokonalé bylo něco, co bylo nedokončené tedy nedokonané. Nicméně ve chvíli, kdy si lidé začali tvořit obecné ideje a vymýšlet vzory pro jednotlivé své výtvořiny, začal každý nazývat dokonalým to, co souhlasilo s obecnou idejí, kterou si pro věc tohoto druhu vytvořil, a naopak za nedokonalé měl to, o čem se mu zdálo, že s jeho pojetím vzoru příliš nesouhlasí, ačkoli to podle plánu svého tvůrce bylo plně dokonalé. A proto vznikly i pojmy dobro a zlo. Lidé potřebují mít ideu člověka jako vzor lidské přirozenosti, k němuž by vzhlíželi.⁹⁸ Jinak pojmy dobro a zlo samotné neoznačují nic pozitivního ve věcech samých, jsou to jen pojmy našeho myšlení, které si vytváříme tím, že věci mezi sebou navzájem srovnáváme.⁹⁹ Z čehož vyplývá, že jedna a ta samá věc může být pro někoho dobrá, pro někoho špatná anebo indiferentní. Uvedla jsem, že právě lidské tělo, které je složeným tělesem, je podněcováno nekonečně tělesy, a zároveň i samo tělo podněcuje tato tělesa – můžeme si to představit jako akci a reakci. Z čehož vyplývá, že jestliže na jednoho člověka působí nějaká věc jako dobrá, nemusí na druhého člověka, který disponuje jinými poměry v těle, působit jako dobrá, nýbrž špatná či na něj nepůsobit vůbec. Každý jsme jedinečný.

⁹⁵ Ibid., s. 139.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Ibid., s. 173.

⁹⁸ Ibid., s. 175.

⁹⁹ Ibid.

Vše, o co nám a naší myslí jde, je radost, dobro a chápání. Dobro je to, co nám pomáhá se ke své přirozenosti dostat blíže a tím i více chápat. Zlo je pak tím, co nás od této přirozenosti oddaluje. Vzhledem k tomu, že jsme všichni součástí nekonečného Boha a přírody, podléháme stejnému řádu věcí, v posledku tedy máme i stejnou ideu o dobro, jelikož pokud disponujeme adekvátními idejemi a snažíme se věci chápat tak jak jsou a jak jsou v Bohu, pak máme ideje pravdivé a tedy dobré. Nejvyšším dobrem je pro naši mysl dosažení pochopení. Ten, kdo žije pod vedením rozumu, si přeje pro druhého totéž dobro, po kterém prahne.¹⁰⁰ Ve chvíli, kdy konáme nějaké zlo, vychází to z toho, že se nacházíme v afektu nenávisti, tedy smutku, nebo nějakém jiném zlém afektu, a proto každá žádost, která vzniká z afektu, který je vášní, není k žádnému užitku.¹⁰¹ Nicméně člověk tedy, který jedná podle svých afektů a nedává přednost svému rozumu, je otrokem, protože koná chťe nechtě to, co vůbec nezná. Avšak druhý člověk, který se obrací k rozumu a jedná podle něj, tedy je si vědom a chápe, je do jisté míry svobodný.¹⁰² Svobodným se člověk stává ve chvíli, kdy je schopný afekty pochopit a pojmout rozumem. Takže čím lépe známe afekt, který se nám děje, tím lepší je schopnost naší myslí konat a spolu s tím je i naše tělo schopnější nepoddávat se onomu afektu. Díky tomu, že se všichni nalézáme v nekonečném rozumu Boha a v Bohu, protože nic mimo Boha být nemůže, jak jsme řekli, pak neexistuje ani afekt, o kterém bychom si nemohli utvořit jasný a přesný pojem, jelikož to, co je všem společné, není možno chápat jinak než adekvátně.¹⁰³ K tomu, abychom mohli žít správný způsob života a dosáhl štěstí, je nutné pochopit určitá životní pravidla, zapamatovat si je a stále je aplikovat na jednotlivé věci, a zároveň se musíme snažit o to, abychom ve všech věcech viděli něco dobrého¹⁰⁴, z toho důvodu, abychom pociťovali radost a s tou i štěstí v poznání pravé příčiny, Boha.

Díky tomuto obsáhlému popisu věřím, že již chápeme, jak Spinoza pojmy dobro a zlo chápe, a tak nyní můžeme přejít k tomu, jak je toto pojetí možné dát do souvislostí se sociálními sítěmi.

4.1.2 *Sociální sítě novodobým Bohem*

V předchozí kapitole jsem shrnula jak Spinoza vnímá dobro a zlo. Popsala jsem, že tyto pojmy jsou zavádějící a mohou být vysvětlovány na základě užitečnosti. Ale také ze

¹⁰⁰ Ibid., s. 216.

¹⁰¹ Ibid., s. 223.

¹⁰² Ibid., s. 228.

¹⁰³ Ibid., s. 246.

¹⁰⁴ Ibid., s. 251.

Spinozovy koncepce vychází, že všichni máme ideu nějakého nejvyššího dobra, kterou máme všichni stejnou, jelikož se nacházíme v Bohu, který má nutně jen adekvátní, pravdivé, a tedy dobré ideje, tedy Bůh je dobrý, a naším cílem je být dobří v rámci svého života skrze pravé poznání věcí – tedy podle tzv. třetího způsobu poznání viz předešlá kapitola. Není tajností, že se na sociálních sítích projevuje především negativita. To, proč se to děje jsem již vysvětlila dříve. Nicméně jestliže máme jako lidé směřovat k dobru, nejsou pak sociální sítě něčím, co nás od tohoto cíle dělí? Ovlivňují naše chování a rozhodování, mění naše vnímání světa tím víc, čím více času na nich trávíme. Jak se z tohoto kolotoče dostat? Mohly by být sociální sítě dle Spinozy užitečné? Nejsou sociální sítě jakousi analogií ke Spinozovu Bohu a myšlení?

Tak, jako je všechno v Bohu a bez Boha být nemůže, a nemůže být bez boha ani myšleno, tak je v dnešním světě vše na sociálních sítích. Vezmeme-li atribut Boha myšlení, který si můžeme představit jako nekonečně rozléhající se, který se nachází ve všem a jehož součástí jsme i my, a na jeho rozumu nějakým způsobem participujeme, a nejvyšším poznáním pro nás a k žití svobodného a dobrého života potřebujeme jednat především rozumem, pak bychom mohli sociální sítě pojmout analogicky k tomuto atributu. Bůh je nekonečný a nemá žádnou omezenou dobu trvání. Z dnešního pohledu toto tvrzení můžeme vztáhnout i k sociálním sítím, ačkoli Bůh samotný nemá nějaký začátek, jako je tomu u sociálních sítí, jestliže je chápeme jako internetové komunikační platformy. Nicméně můžeme s určitostí tvrdit, že sociální sítě budou nadále trvat především proto, že existuje internet, a tak jsou v podstatě nekonečné a věčné. Je tomu tak, protože když se podíváme na mysl a tělo u Spinozy, je tomu tak, že mysl si může něco představovat a rozpomínat se na minulé věci, jen pokud trvá tělo.¹⁰⁵ Takže tělo je v tuto chvíli pro nás internetem a myslí jsou sociální sítě. Proto pokud trvá internet, potud budou sociální sítě existovat. Vzhledem k tomu, že je mysl ve spinozovském pojetí nekonečným atributem Boha, který jsme jako lidé schopni poznávat díky své participaci na jeho nekonečném rozumu a právě díky tomuto rozumu jsme schopni ovládat svoje afekty a pudy, pak jsme schopni žít do jisté míry svobodný a šťastný život. Což znamená, že jestliže pojmáme sociální sítě jako mysl, pak i ony samotné musí mít jistý rozum. Znamená to pak i to, že sociální sítě samotné nebudou mít jakékoli afekty. Jde o to, že Bůh pokud má rozum, pak je prost vášní a není dotčen žádným afektem radosti nebo smutku, proto v pravém slova smyslu nikoho nemiluje a nikoho nemá v nenávisti, jelikož pokud se všechny ideje vztahují

¹⁰⁵ Ibid., s. 258.

k Bohu, jsou pravdivé a adekvátní, a proto nemůže Bůh přecházet do stavu větší nebo menší dokonalosti.¹⁰⁶ Z čehož vyplývá, že sociální sítě mají samy o sobě jakýsi rozum, díky kterému jsou indiferentní, a tedy nepodílejí se ze své podstaty ani na dobro ani na zlo. Potom jestliže i my se podílíme svou činností na sociálních sítích na tomto rozumu, pak je naším cílem porozumět jednání jednak sociálním sítím, tak jednání svému. Jestliže je podle Spinozy naším největším štěstím, když se budeme věnovat tomu, jak poznat pravdivé ideje rozumem a tedy orientovat se primárně třetím typem poznání, pak to samé bychom měli dělat u sociálních sítí. Tedy měli bychom se snažit poznat pravou příčinu sociálních sítí a díky tomuto poznání s nimi tak jednat a zacházet, jelikož jediné poznání, které je pravdivé, je to rozumové. Jestliže budeme schopni orientovat se jen podle tohoto rozumového poznání, pak jsme schopni ovládat své afekty a spolu s tím nevytvářet na sociálních sítích zlo, nýbrž dobro. Protože máme všichni ideu jednoho a téhož dobra, který je v Bohu, a protože nám jde především o to způsobovat v jiných radost za účelem zvýšení naší vlastní radosti. Toto by byl ideální stav, nicméně lidé jsou lidmi a mají své afekty z nějakého důvodu. Jsou lidé, kteří jsou otroky svých afektů a poznávají tedy jen to, co jsou schopni pojmout svými smysly a skrze ně si vytvářejí neadekvátní ideje a z nich pak vychází zmatené jednání. Mnohdy se může jednat právě o to, že tito lidé, kteří nemají pravé poznání, jsou zmítáni zlými afekty, kterými pak plodí další zlé afekty potud, pokud nenarazí na člověka, který v nich místo podporování nenávisti nebude podporovat radost a lásku v přiměřeném množství. Jelikož nenávist musíme přemáhat láskou nebo šlechetností, a ne ji splácet opětovanou nenávistí.¹⁰⁷

Idea kteréhokoli způsobu, jímž vnější tělesa podněcují lidské tělo, musí zahrnovat současně s přirozeností lidského těla i přirozenost vnějšího tělesa.¹⁰⁸ A zároveň jestliže je lidské tělo podněcováno takovým způsobem, jenž v sobě zahrnuje přirozenost nějakého vnějšího tělesa, bude lidská mysl považovat toto vnější těleso za skutečně existující nebo za pro ni přítomné, dokud tělo nebude podněcováno jiným afektem, který by vyloučil existenci nebo přítomnost tohoto tělesa.¹⁰⁹ Jedná se tedy o to, že lidské tělo a mysl je podněcována sociálními sítěmi – tělo proto, jelikož jsme si dříve v této práci vysvětlili, jak funguje mozek, který je součástí těla a který považujeme za sídlo mysli. Po každé akci přichází reakce, tedy jestliže sociální sítě ovlivňují naše fyziologické uspořádání v mozku,

¹⁰⁶ Ibid., s. 254.

¹⁰⁷ Ibid., s. 251.

¹⁰⁸ Ibid., s. 70.

¹⁰⁹ Ibid., s. 71.

ovládají tedy naši mysl a s tou i tělo, pak jsme schopni i my ovládat sociální síť. Není možné, aby jedna věc měla na druhou vliv, ale zároveň tatáž věc nebyla sama ovlivněna věcí, již ovlivnila. Jediným možným výstupem z neustálého kolotoče negativních afektů, jež se na sociálních sítích odehrávají, je pravé rozumové poznání jak sociálních sítí, tak nás samých, jak již bylo řečeno.

Takže jsou sociální síť dobré? Ano i ne. Je to stejné, jako bychom se ptali na to, zda je Bůh dobrý. Vzhledem k tomu, jak Spinoza přistupuje k pojmům dobra a zla můžeme říct, že sociální síť disponují mocí být pro nás užitečnými a tedy dobrými, na druhou stranu pro nás mohou být špatnými ve chvíli, kdy jsou v rozporu s naším „složením“, čímž myslím primárně nabourávání myšlenek a jejich ovlivňování. Záleží na každém člověku, jak se k sociálním sítím sám, jednotlivě, postaví, a co z nich bude čerpat. Dobré jsou ve chvíli, kdy jsme schopni vytežit ze sociálních sítí určité vědění, nicméně i takovéto vědění ze sociálních sítí není zcela adekvátní a jednalo by se spíše o vědění prvního typu. Musíme vždy použít kritický rozum pro to, abychom odlišili, co nám je a není k užitku ve smyslu, že mnohdy nejsme schopni odlišit, zda nám něco, co nám dělá radost, vlastně neškodí a „nerozkládá“ nás. Ve chvíli, kdy zjišťujeme naši závislost na sociálních sítích, jsou pro nás sociální síť špatné, ač si myslíme, že je to právě naopak. Takže objektivně řečeno můžeme říct, že sociální síť mají tu moc ovládat nás, ale zároveň i my je, což vyplývá i z jejich samotných nastavení algoritmů. Jestliže jsme totiž pod vlivem afektů a jsme tedy otroky svých vlastních činů, pak je z toho jasné, že jsme zmítáni i sociálními sítěmi jako naším otrokářem. Cestu z toho nalézáme právě v rozumu. Samotné sociální síť jsou tedy indiferentními a je potřeba být kritičtí a používat rozum, na což by kladl velký důraz právě i Spinoza. Rozhodně by si ale uvědomoval užitečnost sociálních sítí co se komunikace týče, vzhledem k tomu, že se zabýval společností a důležitostí mezilidských vztahů. Hlavním tématem Spinozy by byla užitečnost, ale zároveň by kladl veliký důraz právě na kritické myšlení a rozumové poznání.

4.2 Nietzsche a sociální síť

Mezi jedny z nejznámějších děl Friedricha Nietzscheho patří Genealogie morálky a Tak pravil Zarathustra. Právě ve své Genealogii se v jedné celé části této polemiky zabývá vývojem pojmů dobro a zlo. Kde se tyto pojmy vzaly a jaký je jejich účel? A jak by viděl Nietzsche sociální síť – jako přijatelné, nebo absolutně nepřijatelné? Jsou „dobrymi“ či „špatnými“? A co vůbec dobro a zlo podle Nietzscheho je?

4.2.1 Pojetí doba a zla dle Nietzscheho

Již z počátku Genealogie morálky Nietzsche vystupuje proti tezi anglických psychologů, kteří se shodli na jakémisi určení toho, co je dobré a špatné, a dalo by se předpokládat, že do jisté míry vycházejí ze spinozovského typu myšlení. Jde o to, že původ pojmu „dobré“ hledají v původně nesobeckém jednání, které chválili a označovali za dobré ti, jimž se ho dostalo, jimž tedy bylo *užitečné*; později se na tento původ chvály *zapomnělo* a nesobecké jednání, ježto bylo *ze zvyku* vždy chváleno, se prostě pociťovalo jako dobré – jako by bylo něčím dobrým o sobě.¹¹⁰ Proti tomuto Nietzsche vystupuje zcela radikálně, jelikož pro něj je „užitečnost“, „zapomnění“, „zvyk“ a „omyl“ podklad hodnocení, kterým se vyšší člověk dosud pyšnil jako určitou výsadou člověka, ale je potřeba tuto pýchu pokořit a toto hodnocení znehodnotit.¹¹¹ Jde o to, že v první řadě soud o „dobru“ nepochází od těch, jimž se „dobro“ prokazuje, nýbrž byli to ti „dobří“ sami, kdo sebe samy a své konání pociťovali a určovali jako dobré v protikladu ke všemu nízkému, nízce smýšlejícímu, sprostému, davovému.¹¹² Právě pathos vznešenosti a distance, který byl trvalý a dominantní, je původem protikladu „dobré“ a „špatné“. Dále, i kdybychom ustoupili od tohoto historického vývoje, spatřuje Nietzsche v této teorii jistou protismyslnost. Jde o to, že se na užitečnost nezapomnělo, nýbrž se vryla čím dál více do vědomí díky každodenní zkušenosti.

Nietzsche se snaží najít etymologii slov „dobrý“ a „špatný“, přičemž dochází k závěru, že:

- Etymologický původ slova „**dobrý**“ v sobě nese v každém jazyce pojem „vznešený“ a „ušlechtilý“ ve stavovském smyslu. Načež z toho se vyvinulo „dobrý“ ve smyslu „duševně vznešený“, „šlechtný“, „duševně vybraný“, „duševně privilegovaný“.¹¹³
- Paralelně s tím tak „prostý“, „plebejský“, „nízký“ přechází v pojem „**špatný**“. „Prostý“, obyčejný muž pouze v protikladu k muži vznešenému.¹¹⁴

Ačkoliv je toto dělení prvotní, historicky se trochu pozmění, a tak vnímání těchto pojmů dnes není stejné jako etymologie těchto pojmů. Zpočátku jsou totiž dobrými vládci, šlechtici a zkrátka vládnoucí třída. V oněch slovech a kořenech, které označují „dobré“

¹¹⁰ Friedrich Nietzsche. *Genealogie morálky*, s. 17.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid., s. 18.

¹¹³ Ibid., s. 19.

¹¹⁴ Ibid., s. 20.

ještě probleskuje základní odstín, díky němuž se právě vznešení cítili jako lidé vyššího řádu, a tím bylo, že byli „majetní“ a „bohatí“ – ve většině případů si vyvodili to, že jsou dobří, právě z toho, že v rukou drželi moc. Říkají si, podle typického rysu svého charakteru, např. „oprávďoví“, což znamená někoho, kdo je, kdo *má* realitu, je skutečný, je opravdu. Později, se subjektivním posunem, to znamená někoho, kdo je opravďový svou pravdivostí.¹¹⁵

Snad nejznámější myšlenkou, která se v Genealogii morálky objevuje, je dělení lidstva na panskou a otrockou morálku. Jde o koncept toho, že pánové – ti vznešení a dobří v původním smyslu – jednají jen dle svého vlastního vědomí a svědomí, což se ale nelíbí davu, stádu – tedy těm nízkým, špatným. Pojem politické nadřazenosti se pokaždé proměňuje v pojem duševní nadřazenosti, není tedy zpočátku žádnou výjimkou, že nejvyšší kasta je zároveň kastou kněžskou. Poprvé zde proti sobě stojí „čistý“ a „nečistý“ a jako ekvivalenty právě i „dobrý“ a „špatný“, ale ne již ve smyslu stavovském.¹¹⁶ Teprve po příchodu kněží se stala lidská duše zlou. Nietzsche to vysvětluje na základě kněžského „lčení“, které spočívá v odvracení se od aktivního jednání a v omezování (např. jisté formy diet, půst, pohlavní zdrženlivost apod.). Všechna vznešená morálka vyrůstá z triumfujícího přitakání sobě samému na rozdíl od otrocké morálky, která od prvopočátku říká „ne“ každému „mimo“, „jinak“, „ne-já“: a to „ne“ je jejím tvůrčím činem.¹¹⁷ Otrocká morálka potřebuje ke svému vzniku pokaždé nejprve nějaký svět naproti a vně sebe, potřebuje vnější podněty, aby vůbec mohla jednat, a tak je tedy její akce od začátku reakcí. Nicméně od vznešeného způsobu hodnocení je tomu právě naopak – to počíná a vyrůstá spontánně, vyhledává svůj protiklad, jen aby mohl sám sobě přitakat ještě vděčněji.¹¹⁸

Člověk vznešený vytváří pojem dobrý především spontánně a ze sebe jako vedlejší produkt se mu pak vytvoří představa o špatném. U člověka resentimentu je tomu ale naopak. Vzhledem k tomu, že člověk resentimentu potřebuje k definici sebe sama svůj protipól a utváří si nejprve představu o „špatném“, pak z této logiky vychází, že špatný je ten, kdo není on sám – tedy „dobrý“ člověk druhé morálky, ten vznešený, mocný a panující.¹¹⁹ Na základě toho pak definuje sebe sama jako člověka dobrého. Tato masa lidí poté má nejspíš pocit, že by bylo dobré pro všechny, aby byli všichni v jistém smyslu

¹¹⁵ Ibid., s. 21.

¹¹⁶ Ibid., s. 22.

¹¹⁷ Ibid., s. 27.

¹¹⁸ Ibid., s. 27–28.

¹¹⁹ Ibid., s. 30.

stejní, poddajní, nevládnoucí – ač vlastně z výsledku celé historie se ukazuje jako vládnoucí a vítězná. Ve výsledku stejně všichni tíhneme k moci. Člověku, který je součástí davu jde o vymýcení zla v podobě pánů a ve výsledku se mu to, vzhledem k dnešní době, povedlo. Pánové byli do jisté míry „zkroceni“. Zkroceni ve smyslu, že se u nich vytvořilo špatné svědomí, díky němuž nejsou schopni dělat to, co dělali podobní lidé jeho typu před vzpourou otroků v morálce. Nebo alespoň ne v takové míře.

Nejzákladnější převrácení hodnot „dobré“ a „špatné“ začíná právě tzv. vzpourou otroků v morálce. Radikální přehodnocení hodnot „vznešených“, „pánů“, „mocných“ se děje díky nejduchovnější mstě národu kněží – Židů, právě jimi tato vzpoura začíná a po dvoutisícileté historii vítězí.¹²⁰ Vzpoura otroků v morálce začíná tím, že se resentment sám stává tvořivým a plodí hodnoty. Faktem je, že nakonec zvítězil lid, stádo, otroci. Páni jsou odstraněni a zvítězila morálka prostého muže.¹²¹ V dnešní, moderní době, tedy vládne lid, demokracie, dobro ve smyslu resentimentu. Ale vůči čemu se resentment vymezuje nyní? Opět oproti vládnoucím, držícím moc ve svých rukou, ale vždyť i oni by dle této teorie měli být těmi dobrými, jelikož byli „domestikováni“ a sami jsou součástí demokracie a „dobra“. Ale vznešená morálka i tak nebyla zcela vymýcena, jen se u lidí vyvinulo špatné svědomí.

Pojmy „dobro“ a „zlo“ jsou ale i tak relativní a do jisté míry irelevantní. Pro každého totiž znamenají něco jiného, jak uvádí Nietzsche ústy Zarathustry: „Mnohé, co tomuto národu slulo dobrým, u jiného bylo posměchem a potupou. Mnohé jsem našel, co zde bylo zvané zlem a onde zdobeno počtami purpurovými. (...) Věru, lidé sami si dali všechno své dobro i zlo. Věru, nevzali ho, nenašli ho, nespadlo na ně jak nebeský hlas. Teprve člověk vložil hodnoty do věcí, aby je uchoval.“¹²² Což znamená, že dobro ani zlo jako samotný pojem neexistuje. Existuje jen dobro a zlo, jež bylo vytvořeno člověkem, který určuje to, co je podle něj dobré a špatné.

4.2.2 *Přijatelnost sociálních sítí pro Nietzscheho*

Již dříve v této práci jsem zmínila, že sociální sítě jsou především nástrojem, který je nutné naučit se používat z pozice uživatele. Zároveň jsou ale i nástrojem pro samotné tvůrce a firmy, které sociální sítě využívají především pro svoje blaho tím, že o uživateli sbírají informace a snaží se jim díky algoritmům přinést tu nejlepší nabídku a skrze ni si je

¹²⁰ Ibid., s. 25.

¹²¹ Ibid., s. 26.

¹²² Nietzsche, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*, s. 51.

kupovat a sledovat. Jaký názor bychom na to mohli vyvodit z Nietzscheovy pozice? Pojímal by sociální sítě také jako „dobré“? Nebo by byly sociální sítě spíše něčím, co není přijatelné?

Již víme, že zpočátku byly vytvořeny sociální sítě pro dobré účely, především pro usnadnění komunikace. Tvůrci, jenž je stvořili byli zpočátku také dobrými, vládnoucími. S postupem času se ale stalo se sociálními sítěmi de facto to stejné jako se stalo ve vývoji pojmů dobré a špatné v Genealogii Nietzscheho. Dobří se stávají špatnými. Ale jak je to možné? Odpovědi nám poskytuje Nietzsche v *Tak pravil Zarathustra*. V části *O stromu na hoře*¹²³ Zarathustra říká: „Kdybych zde tímto stromem svými rukama chtěl zatřásti, nesvedl bych toho. Vítr však, jehož nezříme, jej trápí a ohýbá, kamkoli chce. Nezřené ruce nás nejhůře ohýbají a trápí. (...) Má se to s člověkem jako se stromem. Čím více chce do výše a jasu, tím silněji tíhnou jeho kořeny do země dolů, do temna, do hlubin – do zla.“¹²⁴ S naším tématem to souvisí tak, že lidé, kteří stvořili sociální sítě spatřili v jejich moci i něco jiného – možnost získání své vlastní a větší moci. Snaží se přiblížit co nejvíce vrcholu společnosti akumulováním dat, zdrojů a především peněz, ale to vše je táhne níže do zla, ačkoliv sami to tak nejspíš nevnímají. Vůle k moci, která je pohání je čím dál silnější a vždy chtějí víc. A je to naprosto logické, když přihlédneme k tomu, jak vůle k moci funguje. Nietzsche tvrdí, že veškeré dění v organickém světě je přemáháním, zvládnutím a každé přemožení a ovládnutí je zase novou interpretací, přizpůsobením, v němž se dosavadní „smysl“ a „účel“ nutně zatemňuje nebo vůbec mizí.¹²⁵ Což znamená, že vše, co chceme, nebo čeho chceme dosáhnout, a podaří se nám to, se stává de facto věcí nám lhostejnou, na kterou si zvykneme, takže za chvíli chceme zase něco dalšího, lepšího, a tak to jde donekonečna jako náš osobní vnitřní perpetuum mobile, který nás pořád pohání. V rámci tohoto pojetí je i částečná ztráta užitečnosti, zakrnění, zdegenerování, pozbytí smyslu a užitečnosti, součástí cesty k větší moci. Velikost „pokroku“ se často měří masou toho, co všechno mu muselo být obětováno.¹²⁶ Ale co už je příliš?

Tvůrci a tvořící byli vždy zpočátku těmi dobrými, ale s postupem času se tvořící stávají špatnými, proč? „Stále ničí, komu jest určeno být tvůrcem“, říká Zarathustra.¹²⁷ A je to pochopitelné, protože jestliže někdo neustále něco tvoří a přetváří, ničí tím to, co

¹²³ Ibid., s. 38.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Friedrich Nietzsche. *Genealogie morálky*, s. 64.

¹²⁶ Ibid., s. 65.

¹²⁷ Nietzsche, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*, s. 51.

stvořil poprvé. Hodnoty na sociálních sítích určují a tvoří jak tvůrci, tak algoritmy. To, co se bude sdílet a bude určováno jako „dobré“ a „špatné“ a po zásluze přijde buďto odměna formou peněz a levného dopaminu, nebo trest ve formě smazání účtu viz. kapitola Svoboda 21. století, kde zmiňují Podmínky a Zásady komunity Facebooku. Tedy, „dobří“, tvořící a tvůrci sociálních sítí zpočátku chtěli dobro, ale funkce sociálních sítí se mnohonásobně proměnila a přetvořily své hodnoty, takže se z nich staly platformy kumulující kapitál. Čím více stoupla popularita sociálních sítí, tím více peněz na tom tvořící vydělají, i přes to, že výdělek nebyl prvotní záměr. Jejich zlo – ve smyslu podpory šíření různých hoaxů, nenávisti apod. – se pak zvyšuje a vzrůstá tak i negativita v komunitách uživatelů sociálních sítí.

Věřím, že tato negativita a zlo, které se čím dál více prohlubuje, ovlivnila další vývoj sociálních sítí a tím je, že se rozšiřuje povědomí o tom, že sociální sítě nejsou takovou výhrou, jak by si běžní uživatelé mysleli, nejsou zadarmo a rozhodně nejsou vždy jen k užítku pro nás. Z těch původně dobrých se začínají stávat ti zlí, protože je vede jejich vůle k moci. Sociální sítě pak mohou posílit moc a vliv lidí, kteří mají velký počet příznivců nebo sledujících, přičemž by tento typ moci mohl být v rozporu s Nietzscheho ideou o silném jedinci, který dokáže překonat svoje okolí. Lidé na tvůrce a další vlivné lidi na sociálních sítích začínají pohlížet jinými očima. Začínají zpochybňovat jejich funkci a funkci sociálních sítí a začínají používat sociální sítě více vědomě a s opatrností. Tímto způsobem nastavení myšlení lidí by se pak dalo zamezit šíření oné negativity, které se algoritmy a tvůrci, dopouštějí.

Jsou tedy sociální sítě pro Nietzscheho přijatelné? Z hlediska jeho myšlení, které jsem shrnula v této kapitole a v kapitole o svobodě, můžeme vyvodit, že tak úplně přijatelné nejsou. Člověk by se měl stát suverénním individuem, které samo sobě přitaká, měl by se stát něčím dobrým ve smyslu vznešeným a nebyť ovlivňován někým jiným. Přeci jen byl Nietzsche průkopníkem individuality, jelikož díky jedinci, který projde jakousi proměnou, může přijít nadčlověk. Jedinec tedy slouží jako příprava pro příchod nadčlověka. Důležitou součástí tohoto vývoje v nadčlověka jsou právě proměny jedince a jeho aktivní vymaňování se z řádu věcí. Velice přesně to Nietzsche popisuje v Zarathustrových řečech v kapitole O třech proměnách¹²⁸, kde jsou popsány tři stádia duše ve formě velblouda, lva a dítěte. Velbloud si nese na svém hrbu všechnu tíhu světa s sebou, včetně všech dosavadních hodnot a v hlavě mu zní „musíš“. Lev pak získává určitou

¹²⁸ Ibid., s. 25–26.

svobodu ve smyslu, že začne říkat „ne“ i povinnosti a tím vzniká „můžu“. Nakonec dítě je jediné, které umí tvořit svoje vlastní nové hodnoty, je příslibem něčeho nového, říká „ano“ a buduje vlastní svět. Pokud člověk projde těmito fázemi, je schopný přiblížit se k poslednímu člověku, překonat sám sebe a dostat se k nadčlověku. Člověk by přeci měl být pánem sama sebe a určovat si vlastní svobodu. Svoboda vychází z něho samotného a jeho svobodu, včetně svobody myšlení, neurčuje nějaký tvůrce, v čele s algoritmy, sociálních sítí, který se každou vteřinou snaží o nabourání jeho vědomí a myšlenek neustálým podsouváním dobra nebo zla, které určuje právě tento tvůrce. Sociální sítě by mohly být vnímány jako potenciální hrozba individuality, protože umožňují jedincům snadný přístup ke sdílenému názoru a mohou vést k utváření skupinových myšlenek a emocí. Mohou sociální sítě pomoci k vytvoření nadčlověka? Tak, jako se vždy vždycky přetvoří něco v něco jiného, včetně sociálních sítí, tak se musí přetvořit i člověk. Sociální sítě vytvářejí prostředí, které toto umožňuje, ale i zakazuje. Umožňuje lidem ochutnat svobodu slova, stávají se tak jakýmsi lvem v našich Třech proměnách. Můžou, ale stále netvoří nové hodnoty. A tím se dostávám k tomu, co sociální sítě zakazují. Člověk nemůže zcela sdílet všechno a zcela svobodný zkrátka není, nemůže tedy tvořit zcela nové hodnoty, aby mohl přijít nadčlověk. Kdyby zanikly sítě, možná by mohl nadčlověk přijít. Sociální sítě se přeci jen přetvořily na platformy kumulující kapitál a s tím k sobě přivazují i ty, kdo si o sobě myslí, že jsou těmi, kdo tvoří ony nové hodnoty a kdo je dle svého míněný svobodný. Tomu tak ale ve skutečnosti není, jak můžeme pochopit z toho, co již bylo řečeno.

5 Závěr

Sociální sítě a to, co se na nich odehrává, je čím dál více tématem veřejných diskusí. V Úvodu jsem nastínila, jak analogicky k Předmluvě Tak pravil Zarathustra fungují sociální sítě. Fungují na principu fascinace. Ve chvíli, kdy tato fascinace pomine, nahradí ji jiný trend a dav se přesouvá. Zároveň díky další kapitole o fungování sociálních sítích můžeme pochopit, proč tomu tak je a jak jsou sociální sítě uzpůsobeny k tomu, aby onu fascinaci podpořily. Ačkoliv byly sociální sítě prvoplánově vytvořeny pro usnadnění komunikace, nyní mají jiný účel, kterým je především kumulace kapitálu. K tomu, aby mohly kumulovat kapitál, jsou uzpůsobeny, aby sledovaly své uživatele a skrze reklamy jim nabízely ty nejlepší nabídky. Nekonečná konzumace obsahu a s ním jdoucími penězi. Díky tomu, že na sociální sítě chodí lidé z různých důvodů, je těžké určit, který z těchto důvodů je primární, ale víme, že čím dál více lidí se stává na sociálních sítích závislými. Negativitu, která se na sociálních sítích vyskytuje, si můžeme vysvětlit díky naší evoluci a našim opičím mozkům, které zkrátka ještě nejsou tolik vyvinuty na přizpůsobení se tolika novostem za pár desítek let.

Se sociálními sítěmi přichází značná morální problematika. Nicméně sociální sítě samotné jsou pouhým nástrojem, který je nutné se naučit používat. Samotné sociální sítě jsou totiž indiferentní a morální odpovědnost samy o sobě nenesou. Odpovědnost jde především za lidmi, kteří je buď využívají, či je vytvořili. V rámci krátkého shrnutí myšlenek různých novodobých filosofů jsem vysvětlila, že odpovědnost leží na každém člověku zvlášť. Je to odpovědnost k sobě samému, k tomu, jakými lidmi jsme. Důležitým aspektem, který se vyskytuje mnohem více na sociálních sítích než jinde, je svoboda. Svoboda může být myšlena několika různými způsoby. V běžném státě se jedná o svobodu, která je vymezena právy. U Spinozy tomu bylo tak, že skutečně svobodným je pouze a jedině Bůh, nicméně lidé jsou součástí Boha v jistém smyslu, a tak i lidé mohou být do určité míry svobodní, avšak nikdy nebudou svobodní ze své vlastní podstaty. Nietzsche poukazuje především na vývoj lidstva. Lidstvo totiž bylo a stále je „kultivováno“ a díky tomu, vymizelo tzv. suverénní individuum, které je samo sobě autonomní a samo sobě přitaká. Toto suverénní individuum je jedině svobodné a je to další vývojový stupeň člověka, čili nadčlověk, k němuž se člověk může dostat skrze vůli k moci, jejíž jediný cíl je jen další a další moc.

Dobro a zlo jsou velice zavádějící pojmy a každý v nich spatřuje něco jiného. Ve Spinozově pojetí jsme mluvili především o Bohu a jeho vlivu na to. Atribut Boha myšlení jako analogie k sociálním sítím v dnešní době, byl pro nás stěžejní. Jde o to, že vše, co je užitečné, je také dobré, a vše, co přispívá k našemu rozpadu, je pro nás zlé. Takže to, co se někomu zdá dobré, jinému se může zdát špatné. Pokud ale pojmáme sociální sítě jako novodobého Boha, pak nejsou v pravém smyslu dobrými ani špatnými, jak jsem již několikrát zmínila, jde pouze o nástroj. Bůh ve Spinozově pojetí je ze své vlastní podstaty dobrý, a tak tím jsou i sociální sítě. Bůh podléhá jakémusi uspořádání a dění věcí, čemuž ve stejném měřítku podléhají i sociální sítě. Tedy, i když se stane něco, co se nám zdá zlé, nemůžeme to přičítat Bohu a dávat mu za vinu, že něco tak chtěl, nebo nechtěl. Bůh nedisponuje svobodnou vůlí, což jsme dostatečně vysvětlili. A proto ani zlé věci, které se dějí na sociálních sítích, nemůžeme přičítat sociálním sítím, nýbrž samotným lidem. Takže sociální sítě v tomto pojetí jsou indiferentní, a tak nejsou ani dobré ani špatné.

Nietzscheho pojetí se v mnohém liší. Už jen tím, že „bůh je mrtev“, jak uvádí v *Tak pravil Zarathustra*. Pro Nietzscheho by sociální sítě byly nepřijatelné. Bránily by totiž vývoji nadčlověka a tedy suverénního individua, tedy plně svobodného člověka. Ve chvíli, kdy člověk nebude usilovat o to, aby byl schopen tvořit zcela nové hodnoty, je to špatné. A vzhledem k tomu, že sociální sítě do jisté míry svobodu vyjadřování zakazují, pak nespolečují s Nietzscheho konceptem nadčlověka a přijatelné nejsou.

Seznam literatury

- Allmer, Thomas. *Kritická teorie a sociální média*. Praha: Filosofía, 2019.
- Benyovszky, L. *Úvod do filosofického myšlení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.
- Deleuze, G., Vrabc, M. *Spinoza: praktická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2016.
- Friedrich Nietzsche. *Genealogie morálky: polemika*. Praha: Oikumenē, 2019. Knihovna Novověké tradice a současnosti svazek 99.
- Hansen, Anders. *Instamozek: Stres, deprese a úzkosti zapříčiněné moderní dobou*. Praha: Portál, s.r.o., 2021.
- Nietzsche, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: Kniha pro všechny a pro nikoho*. Praha: Vyšehrad, 2021.
- Pospíšilová, Marie, M. *Facebooková (ne)závislost identita, interakce a uživatelská kariéra na Facebooku*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016.
- Ringen, S. Liberty, Freedom and Real Freedom. *Sociologický časopis*. 2005, č. 5
- Řezníček, V. Digital dementia. *Acta Informatica Pragensia*. 2014, č. 1, s. 125–127.
- Spinoza, Benedictus de. *Etika*. Praha: Dybbuk, 2004.
- Wittkove, D. E. *Facebook and philosophy: what's on your mind*. Chicago: Open Court, 2010. Popular culture and philosophy v. 50.

Internetové zdroje

- JSNŠ. Nenávistný projev (hate speech) - JSNS [online]. [cit. 30. 11. 2022]. <https://www.jsns.cz/projekty/medialni-vzdelavani/bulletin-medialni-vzdelavani/analyza/hejt>
- Turner, A. How Many People Have Smartphones Worldwide (Nov 2022) [online]. . 10. 7. 2018 [cit. 25. 11. 2022]. <https://www.bankmycell.com/blog/how-many-phones-are-in-the-world>
- Co znamená slovo „ban“? - IT Slovník [online]. [cit. 12. 1. 2023]. <https://it-slovník.cz/pojem/ban>
- Company Info [online]. [cit. 30. 11. 2022]. <https://about.meta.com/company-info/>
- Článek 11 - Svoboda projevu a informací [online]. *European Union Agency for Fundamental Rights*. 25. 4. 2015 [cit. 11. 1. 2023]. <https://fra.europa.eu/cs/eu-charter/article/11-svoboda-projevu-informaci>
- Global daily social media usage 2022 [online]. *Statista* [cit. 25. 11. 2022]. <https://www.statista.com/statistics/433871/daily-social-media-usage-worldwide/>

Global Social Media Statistics [online]. *DataReportal – Global Digital Insights* [cit. 16. 11. 2022]. <https://datareportal.com/social-media-users>

Morální odpovědnost. 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=VILnBF7lcvU>

Referát: „René Descartes – Rozprava o metodě, jak správně vést svůj rozum a hledat pravdu ve vědách“ [online]. *ex-FHS UK*. 8. 9. 2015 [cit. 30. 1. 2023]. <https://exfhs.wordpress.com/2015/09/08/referat-rene-descartes-rozprava-o-metode-jak-spravne-vest-svuj-rozum-a-hledat-pravdu-ve-vedach/>

Shedding More Light on How Instagram Works [online]. [cit. 7. 1. 2023]. <https://about.instagram.com/blog/announcements/shedding-more-light-on-how-instagram-works>

Social Media Addiction Statistics - TrueList 2022 [online]. *TrueList* [cit. 29. 11. 2022]. <https://truelist.co/blog/social-media-addiction-statistics/>

Zásady komunity na Facebooku | Centrum transparentnosti [online]. [cit. 12. 1. 2023]. <https://transparency.fb.com/cs-cz/policies/community-standards/>